

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Ústav Dálného východu

Diplomová práce
PROBLÉM HIKIKOMORI V SOUČASNÉM JAPONSKU

Vedoucí diplomové práce:
Ing. Jan Sýkora PhDr

Katedra japoanologie
Ústav Dálného Východu, FF UK

Vypracovala:
Barbora Korčianová

Praha 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím
materiálů uvedených v seznamu literatury.

Barbora Korčianová

Barbora Korčianová

OBSAH

Úvod

I. Hikikomori obecně

I.1 Definice pojmu hikikomori

I.2 Počet případů

I.3 Podíl mužů a žen

I.4 Základní charakteristika hikikomori

I.5 Problémy doprovázející hikikomori

I.6 Souvislost s podobnými problémy v japonské společnosti

I.6.a Studentská apatie

I.6.b Odmítání školy

I.6.c Freeta

I.6.d Parasaito šinguru

I.6.e NEET

I.7 Mechanismus hikikomori: „bludný kruh“

II. Hikikomori v současné japonské společnosti

II.1 Změny ve vztahu jedince a společnosti

II.2 Hospodářský pokrok a výchova dětí

II.3 Proměny rodinného uspořádání a vztahy v rodině

II.4 Individualita a dospělost

III. Význam období hikikomori

Závěr

Seznam použité literatury a elektronických zdrojů

Poznámka: Japonská vlastní jména jsou uváděna v pořadí jméno rodové – jméno vlastní. Pro přepis japonských výrazů je použito české transkripce.

Úvod

V Japonsku žije poměrně velký počet lidí, kteří ztratili kontakt s okolním světem a žijí v izolaci od společnosti. Míra jejich izolace je různá - někteří z nich jsou schopni jít občas ven a v menší míře komunikovat, někteří chodí ven pouze v noci a nekomunikují téměř vůbec, jiní nikdy nevycházejí ze svého pokoje. Toto období, kdy se člověk drží v soukromí a neúčastní se vůbec žádných, nebo jen velmi málo společenských činností, u nich může trvat několik měsíců, ale i mnoho let.

V Japonštině se tento fenomén nazývá *hikikomori*, což by se dalo volně přeložit jako „stažení se do ústraní“. Do Angličtiny bývá slovo *hikikomori* obvykle překládáno jako „social withdrawal“, ale častěji bývá ponecháno v Japonštině. V této práci se přikláním k možnosti slovo nepřekládat a budu jej tedy používat v jeho originální verzi - hikikomori.

Slovo hikikomori je složeno z části *hiki*, která v tomto spojení znamená „stažení se“ a *komori*, která odkazuje na „uchýlení se do ústraní“, které bylo tradičně spojeno se životem mnichů, kteří se oddávali meditaci v odlehlém klášteře, samurajů cvičících na místě vzdáleném zraku lidí a podobně. Důležitá je skutečnost, že hikikomori není jméno psychické nemoci či poruchy. Je to označení **situace**, ve které se člověk nachází, a také **člověka**, který se v dané situaci nachází, a v tomto smyslu je budu používat i v této práci.

Hikikomori je velice komplikovaný problém, jehož příčiny sahají do mnoha oblastí a nelze je tedy jednoznačně určit a objasnit. Svojí povahou však odhaluje mnoho o současném stavu japonské společnosti, a právě to je důvod, proč jsem si toto téma vybrala. Odchylka od běžného stavu věcí vždy nejlépe vypovídá o celkové situaci.

V této práci přistupuji k fenoménu hikikomori z pohledu sociální antropologie, to znamená jako k určitému typu sociálního chování, jehož skrytou logiku, jehož kontext se snažím najít a popsat. Podle mého názoru se ve většině případů hikikomori, jejichž výpovědi jsem studovala, jedná o důsledek nezdařeného socializačního procesu, přičemž důvody tohoto nezdaru

lze hledat v kombinaci společenských vlivů, rodinného prostředí a povahy jedince.

Možných interpretací tohoto chování existuje celá řada – bývá uváděn špatný psychický stav jedince, jeho apatie, lennost, rozmazlenost, dopad neúnosného tlaku společnosti či tichý protest proti společenskému systému. Myslím si ale, že interpretovat je tímto způsobem by nikdy nebylo zcela přesné, a je potřeba brát v úvahu všechny výše zmíněné vlivy.

Na základě svého studia výpovědí bývalých hikikomori jsem došla k závěru, že situace hikikomori je důsledkem působení rozporuplných vlivů, které na jedince působí z oblastí společenské a rodinné a se kterými se nedokáže vyrovnat, a to hlavně v důsledku nedostatečné komunikace (mezi jím a rodinou a okolním světem), či různých obav. Tyto vlivy působí v celé společnosti (a nejen v Japonsku) a jistě by se našlo mnoho lidí, kteří trpí podobnými vnitřními rozpory a nejistotou, jako hikikomori, ale jejich povaha, rodinné zázemí či jiné faktory jim zabrání v upadnutí do izolace.

Výše zmíněnými rozporuplnými vlivy mám na mysli hlavně důsledky poměrně rychlých hospodářských a společenských změn, které otrásly mimo jiné dosavadní představou o ideální podobě určitých sociálních rolí, jejichž nová podoba dnes není zcela jasná. To je dle mého názoru jeden z možných důvodů takových problémů v japonské společnosti, jako je stále se prodlužující doba odkládání osamostatnění se a dospělosti, či právě hikikomori. Absence ideálu je problém, který má jistě mnoho mladých lidí hlavně ve vyspělých zemích (a v průběhu dospívání je to zcela běžné). Zygmunt Bauman přibližuje možný původ potíží moderních jedinců takto (vychází přitom z Ehrenberga): *„Není to drtivý tlak ideálu, pod jehož tlakem by dnešní muži a ženy nedokázali žít, nýbrž absence ideálu: nedostatek jednoznačných receptů na slušný život, nedostatek skutečně pevných a stálých bodů, absence předvídatelného cíle životní cesty. ... Nikoli úzkost z vlastní nepřizpůsobivosti, ale z absence závazných vzorů. Nikoli hrůza z překročení mezí, nýbrž děs z bezmeznosti. Nikoli děsivé požadavky, které překračují lidské schopnosti, ale marné hledání pevné a souvislé cesty.“* (Bauman: 57)

Zdá se mi, že v případě japonské společnosti dosavadní „jednoznačné recepty“ a „závazné vzory“ sice stále existují, ale jejich vnější znaky se staly důležitějšími, než jejich obsah. Někteří rodiče proto zaměřují dobré známky svých dětí s jejich opravdovým rozvojem, hodnota přijetí na vysokou školu má pro mnoho lidí větší hodnotu kvůli dosažení statusu vysokoškoláka a ne kvůli vědomostem, práce do pozdních večerních hodin se stala zcela samozřejmým výrazem snaživosti a loajality, nehledě na výkonot a vytvořené hodnoty. Když si to člověk neuvědomí, může se snadno stát, že všechny své síly směřuje pouze na dosažení dokonalých vnějších znaků, které ale samy o sobě postrádají význam. Absence významu může v lidech vyvolávat pocity prázdnoty, nenaplněnosti a marnosti a právě to je myslím problém, který je u japonských hikikomori často aktuální.

Proč se tento problém projevuje právě izolací jedince? Je to způsobeno společensko-kulturními specifiky japonské společnosti? Jak se tato specifika japonské společnosti podílí na vzniku a trvání tohoto problému? Jaký vliv má na tento problém dosavadní vývoj hospodářský a společenský? Jak se na něm podepisují vlivy kultury ostatních vyspělých zemí, která do Japonska již po dlouhou dobu proniká?

V první části se budu věnovat obecné charakteristice hikikomori, ve druhé části bych se pak chtěla pokusit najít odpovědi na tyto otázky v následujících oblastech:

1. Změny ve vztahu jedince a společnosti
2. Hospodářský vývoj a jeho vliv na výchovu dětí
3. Proměny rodinného uspořádání a vztahy v rodině
4. Změny v pojetí dospělosti a osamostatnění

Závěrečnou část bych ráda věnovala významu, který období strávené v izolaci pro jedince má a z mechanismů, které vedly k prolomení jejich izolace vysledovat skryté poselství, které jejich chování nese.

Pro pochopení jednání lidí, kteří jsou hikikomori, i jejich rodinných příslušníků, díky kterým se pro ně přežití v situaci hikikomori stává možným, jsem četla jednak práce některých psychologů, lidí zabývajících se přímo

pomocí pro hikikomori a jejich rodiny, dále pak články v novinách, časopisech a oficiální dokumenty japonského ministerstva práce a sociálních věcí. Hlavním zdrojem, který přispěl k tomu, abych si pro sebe dokázala tento fenomén vysvětlit a odpovědět si na své otázky byly výpovědi lidí, kteří si sami stavem hikikomori prošli, o problému jsou ochotni otevřeně mluvit, a s odstupem popisují příčiny, průběh i řešení tohoto stavu. Z jejich slov jsem konečně dokázala pochopit více o tom, z jakých důvodů a jakým způsobem hikikomori v japonské společnosti existují.

Můj způsob chápání a interpretace fenoménu hikikomori, který prezentuji v této práci, nepovažuji za konečný. Je to z toho důvodu, že jsem měla jen omezený přístup k literatuře na toto téma, pracovala s výpověďmi pouze omezeného počtu lidí a celý tento problém sleduji z velké geografické i kulturní vzdálenosti.

I. HIKIKOMORI OBECNĚ

V této části, která má za cíl podat základní přehled o tom, jaký společenský jev se pod pojmem hikikomori skrývá, provedu stručný popis fenoménu hikikomori – jeho definici, počet případů, podíl mužů a žen, základní charakteristiku, uvedu některé problémy doprovázející hikikomori a krátce pojednám o podobných problémech, které jsou v Japonsku v současné době aktuální.

I. 1 Definice pojmu hikikomori

Termín hikikomori se začal v Japonsku šířit na konci 90. let, v době kdy na tento problém začali upozorňovat zejména Okuyama Masahisa a Saitó Tamaki. Okuyama, jehož syn byl hikikomori, rozpoutal diskusi na toto téma v médiích a založil Celostátní sdružení rodičů hikikomori KHJ, což je celostátní síť center věnujících se hikikomori. Saitó Tamaki je psychiatr, který v téže době vydal knihu *Šakaiteki hikikomori*, ve které pojem přesněji definoval, charakterizoval a vymezil vůči známým a popsáním psychickým nemocem a poruchám, jejichž symptomy mohou být snadno zaměnitelné s hikikomori, analyzoval problém a navrhnul určitá řešení.¹ Tím zahájili diskusi, do které se zapojilo mnoho dalších odborníků i širší veřejnosti. Saitóva definice zní takto:

„Problém se objeví před 30 rokem života a trvá déle než 6 měsíců. Po tuto dobu je člověk uzavřen u sebe doma a neúčastní se na žádných společenských aktivitách (nestýká se s lidmi z vnějšku). Pravděpodobnost, že je tento stav zapříčiněn nějakou psychickou poruchou, je velmi malá.“ (Saitó 1998: 25)

V jeho definici je to tedy problém, který se nejčastěji projeví před dovršením třiceti let, kdy má člověk má tendence uzavírat se doma po dobu delší, než půl roku a nesocializuje se, přičemž příčinou tohoto stavu není psychická porucha.

Vymezením věkové hranice chce Dr. Saitó zdůraznit, že tento problém je problémem dospívajících. (Saitó 1998: 26) Ve většině případů se projeví již před 25. rokem života, ale mnoho doktorů má zkušenost s tím – a shodnou se

---

¹ Saitó vymezil hikikomori vůči několika psychickým nemocem, které jsou definované v diagnostickém manuálu psychických nemocí DSM – IV1, jejichž příznaky se částečně překrývají s projevy hikikomori. Hikikomori se s některými nemocemi uvedenými v tomto manuálu v určitých bodech překrývá, ale v jiných bodech liší, což byl důvod, proč přistoupil k definici hikikomori jako samostatného problému.

na tom – že v současnosti se prodlužuje období adolescence a věk, který se dá označit za začátek dospělosti, se posunul až ke třicátému roku života. (Nagatomi: 44-49)

Dále upřesňuje, že za hikikomori nepovažuje ani takové jedince, kteří sice chodí do školy či do práce, ale kromě toho se s nikým nestýkají, ani ty, kteří sice do školy ani do práce nechodí, ale udržují styky s přáteli. Tyto typy lidí vyloučil, protože jsou schopni jít někam, kde dochází k socializaci, respektive sami udržují mezilidské vztahy a nespádají tedy do výše uvedené definice. Dodává, že u hikikomori se nejedná o neschopnost socializace, neboť pokud má takový člověk příležitost, umí mezilidské vztahy navázat a socializace tedy schopen je. (Saitó 1998: 27-31)

Podle japonského ministerstva práce a sociálních věcí je termín hikikomori definován takto:

„Je to situace, ve které se nachází člověk, jehož zapojení do společnosti se z nějakého důvodu minimalizovalo, v důsledku čehož po určité době ztratil kontakt s oblastmi života odehrávajícími se mimo domov, jako je škola či zaměstnání.“²

Hikikomori tedy neoznačuje určitou nemoc nebo poruchu, ale situaci, ve které se člověk nachází, a také samotného člověka, který se v takové situaci nachází. Kde leží příčina takové situace nelze jednoduše určit, protože při jejím vzniku hrají roli faktory fyziologické, psychologické a společenské a jejich vzájemné kombinace. Je to problém týkající se duševního zdraví, který má rozmanité podoby. Asi nejběžnější představu lidí o tom, jak vypadá typický hikikomori splňuje podle mě případ 11:

„První 3 roky jsem byl ve stavu totálního hikikomori, nechodil jsem ven ani na krok, vlasy jsem nechal dorůst do půli zad, a když jsem vyšel ze dveří

---

² <http://www.mhlw.go.jp/topics/2003/07/tp0728-1.html>

byť jen na krok, až jsem se zapotil, jaký jsem měl strach. Jako přibitý jsem si celý den četl knihy a noviny.“ (NHK: 178)

Ale hikikomori může mít i velice vážný průběh, pro ilustraci uvedu jeden rozsáhlejší úryvek případu 12. Tato dívka, když postoupila na vyšší školu, začala mít špatný pocit z mezilidských vztahů. Cítila, jakoby škola, na kterou chodila, nebyla místem pro ni. Aby si ze školy vytvořila místo, kde by se mohla cítit dobře, vši silou se soustředila na učení:

“Když jsem byla na střední škole, jednoduše jsem chtěla dosahovat pořád lepších výsledků proto, aby mě ostatní brali, a také protože jsem si myslela, že je to návod, jak jednoduše přežít v této společnosti. Jenže mezitím jsem si začala přát, abych se stala robotem. To proto, že i když jsem měla výborné výsledky, cítila jsem se prázdná. ... Měla jsem pocit, že mi něco důležitého uniká, když každý den mrhám přítomností kvůli budoucnosti, a bylo mi z toho smutno. Ale byl to už takový zvyk, a přestože jsem si uvědomila, jak smutné to je, nemohla jsem nic dělat, cítila jsem se v této situaci okolím uvězněna. ... Měla jsem rodinu i přátele, ani mě nikdo nešíkanoval. Ale cítila jsem, jak jsem sama. Před lidmi jsem si připadala čím dál neohrabaněji, proto jsem kromě školy nerada někam chodila.” (NHK: 182-189)

Na vyšší škole měla 3 roky pouze ty nejlepší výsledky, ale nakonec neuspěla při přijímacích zkouškách na vysokou školu, což jí způsobilo takový šok, že se zcela izolovala:

“To, že jsem se nedostala na školu pro mě znamenalo, že jsem přišla o poslední zbytek hrdosti, který mi pomáhal existovat, a už jsem nebyla schopná nic dělat, takže jsem potom zůstala doma jako hikikomori celý rok. ... Neměla jsem, kam bych šla a nezbývalo mi, než zůstat doma, a jak jsem stále byla jen v pokoji, přepadal mě strach z toho, že se postupně vytrácím. ... Měla jsem nechutný pocit, jakoby se mi mozek rozpouštěl a všechny mé smysly byly hrozně otupělé. Kdybych si neříkala, že vůbec na ničem nezáleží, nezbývalo by mi než myslet na smrt. ... V hloubi duše jsem křičela: ‘Chci něco udělat! Chci jít ven! Chci odtud utéct!’, ale nemohla jsem dělat nic, nenáviděla jsem se a opovrhovala sama sebou, říkala si, že tak už to dál nejde a že už mi nezbývá,

než zemřít.... Přes garnýž jsem přehodila pásek a strčila do něj krk. Na zápěstí jsem si přiložila břitvu. Byla jsem na pokraji, ale stejně nezemřela, říkala jsem si, že jsem zbabělec a k ničemu.“ (NHK: 182-189)

Stává se často, že rodina, ve které je hikikomori, vnímá tento problém jako vinu a ostudu celé rodiny a nesvěří se s tím ani svému okolí ani odborníkům. Celá rodina se pak vlastně také nachází v situaci hikikomori. Není výjimkou, když rodiče po opakovaných pokusech problém vyřešit začnou být apatičtí, pokud se nedostavují žádné výsledky. To pak vede k tomu, že komunikaci v rodině provází napětí, zesiluje se stres, který prožívá celá rodina i samotný hikikomori a situace se dále prodlužuje.

Je proto velice důležité, aby se rodina zbavila izolace a kontaktovala některé z poradních center. V mnohých případech mají se samotným hikikomorim kontakt jen členové nejužší rodiny. Ti by proto měli prostřednictvím poradních center a sdružení rodin s podobnými problémy získat potřebné informace a naučit se, jak se tomuto problému postavit. Získání dostatečného odstupu má pozitivní vliv i na člověka v situaci hikikomori. (Saitó 1998, Šinokura, Nagatomi etc.)

Problém hikikomori může podle ministerstva práce potkat kohokoli. Návrat zpět do společnosti je samozřejmě možný a pomůže k tomu, když má dotyčný někoho, kdo se stane jeho spojencem a kdo ho ocení, což přispěje ke znovuzískání psychické pohody a sebevědomí a schopnosti radovat se ze života.

I. 2 Počet případů hikikomori

Přesný počet případů není znám. Podle Saitóa je v celé zemi minimálně 600.000 lidí, kteří jsou v situaci hikikomori. (Saitó 2002: 10, Saitó 2003: 53-58) Saitó na začátku diskuse o hikikomori zveřejnil v médiích své odhady, že v celém Japonsku je až přes jeden milion převážně mladých mužů v situaci hikikomori, a média se na tento odhad dodnes často odkazují. Tento odhad byl

mnohokrát zpochybněn, avšak učinit přesný odhad pomocí řádné statistické metody je téměř nemožné, neboť se rodiče i příbuzní o problému zdráhají hovořit. Podle výsledků výzkumu, který zadalo ministerstvo práce a provedla univerzita v Okuyamě je však nemenší odhadovaný počet domácností, kde je hikikomori 410 000.³ Uváděné odhady se tedy různí, počet případů hikikomori se v nich pohybuje mezi několika desítkami tisíc, až jedním milionem. (Dzielinski: 6-7)

I. 3 Podíl mužů a žen

Podle výsledků výzkumu Celostátního sdružení rodičů hikikomori KHJ z roku 2007, kterého se účastnilo asi 500 rodin, je mezi hikikomori 81.3% mužů a 17% žen.⁴ Podle výsledků kampaně NHK, při které měli hikikomori a jejich rodiny možnost konzultovat anonymně přes internet svoji situaci s odborníky, přišlo od mužů 60% a od žen 40% dotazů (z celkových asi 3000). (Saitó 2004: 15) Procentuální odhady se tedy pravděpodobně poněkud liší od skutečnosti.

Důvodem může být skutečnost, že u ženy, která nepracuje, nechodí do školy, ani se nezdržuje mimo svůj domov, se dá tato situace vysvětlit jako období přípravy na budoucí roli manželky a ženy v domácnosti, nebo tím, že pracuje jako pomocnice v domácnosti (*kadži tecudai*), což je pro mladé ženy v Japonsku i v dnešní době považováno za adekvátní sociální roli.

Na muže je v souvislosti se schopností začlenit se do společnosti stále vyvíjen větší tlak a je na ně nahlíženo jako na ty, kteří mají v budoucnosti zabezpečovat celou rodinu a je proto považováno za veliký problém, když někdo není schopen interakcí s cizími lidmi. U ženy ten stejný problém mohl být vysvětlen jejím vybraným vchováním, ke kterému u Japonek tradičně patřila i určitá zdrženlivost, je možné to omluvit její velikou citlivostí a

---

³ <http://www.nhk.or.jp/fnet/hikikomori/qa/index.html#q01>

⁴ <http://www3.pref.okinawa.jp/site/contents/attach/12185/hikikomori.pdf>

stydlivostí, nad čímž by se nikdo nepozastavoval, protože takové vlastnosti bývají v Japonsku u žen dokonce ceněny.

I. 4 Základní charakteristika hikikomori

Průměrný věk lidí trpících hikikomori překročil podle výzkumu Celostátního sdružení rodičů hikikomori KHJ letos poprvé hranici 30 let.⁵ Saitó o svých pacientech říká, že jsou z průměrných japonských rodin a uvádí, že problémy, jako jsou neúplné rodiny či zneužívání dětí, stojí v pozadí hikikomori jen zcela výjimečně. Skutečnost, že se jedná o průměrné japonské rodiny, podle něj potvrzuje, že s japonskou společností není něco v pořádku. (Saitó 1998: 57)

Co se sourozenců týče, mělo 85% jeho hikikomori v průměru více než jednoho, a 60% z nich bylo nejstarším dítětem v pořadí, 49% z těchto 60% je potom nejstarším synem i nejstarším v pořadí. Saitó to považuje za významné, neboť v Japonsku se na nejstaršího syna kladou velké nároky. (Saitó 1998: 58)

Proces, kterým se z člověka stane hikikomori se u jednotlivých lidí liší. Podle Dr. Saitóa se nedá určit žádná charakterová vlastnost, která by vypovídala o zvýšeném sklonu k hikikomori. Někteří lidé jsou prý v kolektivu po celou dobu studií velice aktivní a přesto se jednoho dne jakoby promění a stanou se z nich hikikomori. U většiny případů leží příčina v prostředí, které svým tlakem nutí jedince ke stažení. Tím, že se člověk uchýlí k hikikomori, se vyhýbá silnému stresu a udržuje si jakousi dočasnou stabilitu (nikoli však psychickou), ale zároveň je pro něj potom těžké tuto situaci prolomit. (Saitó 1998: 59)

Podle výzkumu Celostátního sdružení rodičů hikikomori KHJ z roku 2007 se věk, kdy se člověk začal izolovat, nejčastěji pohybuje mezi třinácti a dvaceti osmi lety, nejstarší případ měl čtyřicet jedna let. Doba, kterou strávili ve stavu hikikomori se pak pohybuje v rozmezí od několika měsíců do třiceti

---

⁵<http://mdn.mainichi.jp/national/archive/news/2008/04/10/20080410p2a00m0na022000c.html>

let, v průměru osm let. Po tuto dobu nejčastěji udržují kontakt pouze se svojí matkou.⁶ Saitó ale píše, že jeho pacienti přitom v podstatě neznají nudu, protože jejich psychický stav jim neumožní se natolik uvolnit. Místo toho pociťují silné napětí a neustále se snaží vyřešit své vnitřní konflikty.

Začátek hikikomori je ve většině případů spojen s přerušением školní docházky, které se pak protahuje a po nějaké době je dítěti zrušena registrace ve škole. Tím dojde ke ztrátě veškerého kontaktu s okolním světem mimo své rodiny a zároveň s tím, jak se toto období dále protahuje, je pro něj čím dál obtížnější se do společnosti vrátit. Podle výsledků Saitóova výzkumu je dlouhé nechození do školy nejčastější příčinou hikikomori a tyto dva problémy spolu tedy úzce souvisejí. 90% pacientů ze Saitóova výzkumu mělo zkušenosti s odmítáním školy, přičemž 89% z nich nechodilo do školy déle než 3 měsíce. Odmítání školy se podrobněji věnuji v části o souvisejících problémech. (Saitó 1998: 35-40)

Když se člověk uzavře a většinu času tráví u sebe v pokoji, začne se vyhýbat kontaktům i s nejbližšími členy rodiny a jejich vztahy se zhoršují. Uzavřený člověk ztrácí sebevědomí zároveň s tím, jak se doba jeho uzavření dále protahuje. Pokusy o sebevraždu a násilí v rodině nejsou žádnou výjimkou. V některých případech se objevují přidružené symptomy jako nutkavost, strach z lidí a podobné psychické potíže, které dále znemožňují dotyčnému člověku zapojit se opět do normálního života. (Saitó 1998: 53-56) Když jdou hikikomori ven, nečastěji je jejich cílem obchod se smíšeným zbožím (*konbini*) či knihkupectví, tedy místa, kde nedochází k intenzivnímu kontaktu s lidmi.⁷

Hikikomori nejsou lidé, kteří jsou venku plaší, ale doma se mění v komunikativní osoby. Naopak, většina za nich zůstává i doma oddělena od ostatních, ani nevyjdou ven ze svého pokoje. Například v Saitóově výzkumu jich 60% doma nemluvalo s nikým, popřípadě jen s některým ze členů domácnosti. V těch nejvážnějších případech se nechodí ani koupat, potřebu

---

⁶ <http://www3.pref.okinawa.jp/site/contents/attach/12185/hikikomori.pdf>

⁷ <http://www3.pref.okinawa.jp/site/contents/attach/12185/hikikomori.pdf>

vykonávají do nádoby a nikomu nedovolí vstoupit do svého pokoje. Den tráví „nicneděláním“, nebo v posteli.

Hikikomori se skoro nikdy nevyřeší samo od sebe, je k tomu zapotřebí spolupráce rodičů a odborníků. Navíc se tento problém nedá vysvětlit pouze jako nemoc jedince. Je potřeba jej chápat v souvislostech rodinných i celospolečenských. (Saitó 1998: 60)

I. 5 Problémy doprovázející hikikomori

Mezi samotnými hikikomori je samozřejmě spousta velice rozdílných případů, příčiny i průběh se u jednotlivých lidí liší. V době kdy ještě nebyl problém popsán, diagnostikovali doktoři dle Saitóových slov pacienty v situaci hikikomori na základě přidružených symptomů. U nich se však tyto přidružené symptomy objevují až druhotně, jako výsledek dlouhého přetrvávání ve stavu izolace. Podle jeho zkušeností i zdánlivě velmi silné psychické potíže zmizí často velmi brzy po změně prostředí a je tedy důležité rozlišovat mezi hikikomori a psychickými poruchami. (Saitó 1998: 65-80)

Období hikikomori většinou provází převrácení denního a nočního režimu a spolu s tím i nespavost, což má mimo fyziologické příčiny i příčinu psychologickou, kterou je pocit vlastní méněcennosti a vyloučenosti, který k nim silněji doléhá přes den, kdy jsou na rozdíl od aktivních vrstevníků doma a nic nedělají. Tento tlak přirozeně tolik nepocítují v noci, kdy venku nikdo není. Proto se běžně probouzejí mezi druhou třetí odpoledne a usínají za úsvitu. (Saitó 1998: 46)

Psychické poruchy a nemoci, jako je sociální fobie, obsesivně-kompulsivní porucha, deprese, panická porucha či schizofrenie mohou zapříčinit, že se jedinec bude snažit, pokud to bude možné, co nejvíce izolovat. Ale naopak, izolace jinak psychicky zdravého člověka může způsobit určité změny chování, které se shodují s projevy určitých psychických poruch (nejčastěji těch výše uvedených). To znamená, že hikikomori může po určité

době začít provázet řada psychických problémů, které jsou způsobeny dlouhou izolací, nejčastěji je to právě obsesivně-kompulsivní porucha, která se projevuje puntičkářstvím, například si přehnaně dlouhou dobu myjí ruce a podobně.

Problém hikikomori se tedy svými běžnými projevy podobá hned několika psychickým nemocem, a je ho tedy možné popsat pomocí psychologických výrazů. Ale zredukovat jej pouze na psychickou poruchu jedince by bylo velice těžké, protože významnou úlohu má právě společensko-kulturní pozadí, ve kterém tento problém vzniká. (Saitó 1998: 65-80)

Pro rodinu je asi hlavním problémem provázejícím hikikomori domácí násilí (*kateinai boryoku*).⁸ 62% Saitoových pacientů připustilo, že se alespoň občas chovají agresivně vůči členům rodiny. Vyloženě násilně se pak chovalo 51% z jeho vzorku. Agresivní chování se projevuje například tak, že člověk tluče do zdi, dupe nohama, nahlas křičí, rozbije okno, prorazí díru do zdi, rozbíjí nádobí a jiné věci, v bytě rozlije petrolej a vyhrožuje zapálením, vyzývá člena domácnosti ke společné aktivitě, když odmítne, napadne jej, popisuje matce křivdy z minulosti, rozčílí se a uhodí ji, napadne otce, když se pokusí bránit matku.

Neodpuštěné „křivdy z minulosti“ jsou častou příčinou domácího násilí na rodičích. Některé výčitky jsou pochopitelné, rodiče opravdu udělali chybu a způsobili dítěti újmu, kterou jim není snadné odpustit. Ale někdy jsou výčitky nesmyslné. Proto je podle Saita důležité soustředit se hlavně na dekódování toho, co se dotyčný snaží pomocí násilí vyjádřit. Násilí může mít souvislost s různými psychickými nemocemi, zvláště pak násilné reakce spojené s manickým syndromem. (Saitó 1998: 50)

Asi ve 20% Saitoových případů měli pacienti strach, že o nich mluví sousedé, nebo je pomlouvají lidé před domem. Chronickou náladovostí trpělo 31% pacientů, lehčími depresemi potom 59% z nich. Kromě depresí bylo u 53% zřejmé, že je trápí pocity zklamání, pomýšlí na sebevraždu a mají výčitky.

---

⁸ V Japonsku je domácí násilí termín označující především násilí páchané na rodičích jejich potomkem.

Podle Saitóa se ale dá říct, že u hikikomori jsou depresivní nálady docela snadno překonatelné a opravdová deprese jako nemoc je spíše výjimkou.

Pocity zklamání a myšlenky na sebevraždu jsou u hikikomori pochopitelné, 88% z nich zažívalo pocity osamocení a prázdnoty. Jak je vidět, hikikomori jsou si na rozdíl od pacientů trpící depresí vědomi svojí situace a trápí se kvůli tomu, přejí si, aby mohli co nejdříve zase normálně žít. 46% hikikomori, kteří trpěli pocity zklamání a prázdnoty až příliš moc, pomýšlelo a plánovalo sebevraždu, 14% z nich pak mělo za sebou neúspěšný pokus o ni. Ostatní přidružené problémy jsou poruchy příjmu potravy (bulimie a anorexie), časté převážně u žen. U hikikomori se objevily s prodlužující se dobou jejich izolace. 60% jeho pacientů trpí také hypochondrií, mají starost, jestli nepropukne nějaká nemoc, i když žádná nehrozí. Dále pak uvádí, že 14% z jeho skupiny pacientů mělo někdy zkušenost s drogou a 6% pacientů trpí chronickou závislostí na drogách. (Saitó 1998: 57-58)

I. 6 Souvislost s podobnými problémy v japonské společnosti

O problému hikikomori se sice začalo mluvit až v posledních letech, ale neznamená to, že by v Japonsku v minulosti podobné problémy vůbec neexistovaly. Zde uvedu ty nejznámější z nich.

I. 6. a Studentská apatie

Například v sedmdesátých letech byla diskutovaným problémem tak zvaná **studentská apatie** (*sučūdento apaši*). O tomto problému v té době psal zejména profesor na universitě v Nagoyi - Kasahara Yošimi, který jej popsal jako problém převážně vysokoškolských studentů, kteří z různých důvodů pociťovali zklamání studiem či nechuť ke studiu. (Kasahara, 87-97) Stejně jako dnešní hikikomori se tento problém vyskytoval častěji mezi muži než mezi ženami, jejichž rodiče uváděli, že jako děti byly vzorné a bylo pro ně proto nepochopitelné, odkud se tato apatie bere. Od běžné lehké apatie, která se objevuje během dospívání, se jejich stav lišil především tím, že byl

provázen až obsesivními stavy, stejně jako u hikikomori. Na rozdíl od nich si udržovali status vysokoškoláka, a přestože nenavštěvovali přednášky a semináře vlastního oboru, byli velice aktivní jinde, zajímali se o jiné obory, chodili na brigády a stýkali se s vrstevníky. Měli odpor pokračovat ve své hlavní činnosti, pokud si dopředu nebyli jistí, že v ní budou úspěšní. Pokud mělo být určováno pořadí úspěšnosti, například v testech či zkouškách, neúčastnili se jich, ale vypracování seminární práce pro ně problém nepředstavovalo. Pokud šlo o aktivity mimo jejich obor, nepocíťovali potřebu být vynikající, a proto v nich mohli pokračovat. Často se, stejně jako dnešní hikikomori, zbývali otázkami smyslu vlastní existence a identity, ptali se sami sebe, kdo vlastně jsou, nebyli schopní se vyrovnat s vlastní rodinou, původem a často je trápily pochybnosti o směru, který si pro sebe zvolili. Podle Kasahary na jeho otázku, co by chtěli dělat, pokud by ze školy odešli, většina z nich odpověděla, že by chtěli pracovat manuálně, či dělat práci, jejíž výsledky jsou viditelné, hmatatelné. V tomto bodě se také podobají dnešním hikikomori.

I. 6. b Odmítání školy

Od osmdesátých let se často mluví o **odmítání školy** (*tóko kjohi*, dnešní *futókó*). Odmítání školy je v současné době jeden z velkých problémů, se kterými se japonská společnost potýká. Jak již bylo uvedeno výše, je odmítání školy velmi často předstupněm hikikomori. Japonské ministerstvo školství, tělovýchovy a mládeže definuje futókó jako situaci dítěte, ve které:

„...z určitého psychologického, emočního, fyzického či sociálního důvodu/pozadí nechodí či nemůže chodit (i kdyby chtělo) do školy po dobu delší než 30 dnů v roce. Případy, kdy příčinou tohoto stavu je nemoc či ekonomická situace se vylučují.“⁹

Tento problém je v Japonsku známý již od padesátých let a od té doby počet dětí odmítajících chodit do školy stále stoupá. Je to vidět z výsledků

---

⁹ http://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/futoukou/03070701/002.pdf

každoročního celonárodního výzkumu japonského ministerstva školství prováděného od roku 1975. Názorně je vývoj vidět z tabulky výsledků každoročního celonárodního výzkumu japonského ministerstva školství (prováděného od roku 1975).¹⁰ Pro srovnání, v roce 1975 byl počet hlášených případů dětí odmítajících chodit do školy 10.534, v roce 1990 to bylo 48.273, v roce 2001 dosáhl počet vrcholu – 138.722, v roce 2004 klesnul počet na 123.358, ale v roce 2006 opět mírně stoupl, na 126.764 dětí. Obrat ve statistice nejspíš souvisí s aktivitou ministerstva školství, které začalo vydávat směrnice a doporučení, jak s problémem bojovat, pořádalo konference na toto téma a provádělo průzkumy.

Tradičně je největší počet dětí odmítajících chodit do školy mezi školáky na druhém stupni základní školy, to znamená ve věku mezi 13 a 15 lety. V roce 2006 připadlo na 2. stupni základních škol na každých 35 žáků 1 dítě odmítající školní docházku. Na 1. stupni základní školy není tento počet zdaleka tak veliký, v roce 2006 byl poměr 1 dítě odmítající školu na 302 žáků. Mezi 13 a 15 lety je tendence dětí k nepřizpůsobivosti velká i u nás. Celkově je potom poměr dětí odmítajících školu mezi všemi školou povinnými dětmi 1 na 85.¹¹

Podle japonského ministerstva školství se tento problém může objevit v jakékoli rodině, u kteréhokoli dítěte a odmítání školní docházky se tedy nedá redukovat na problém určitých typů rodin či jen některých dětí.¹² Příčiny lze hledat v několika oblastech:

- ve školním životě, což zahrnuje problémy dítěte ve vztahu s kamarády či ve vztahu s učitelem, problémy s učením, nepřizpůsobivost v kroužcích a klubové činnosti, problémy se školními pravidly, nepřizpůsobení se po vstupu do školy, po přestoupení z jiné školy nebo při postupu do vyššího ročníku

¹⁰ http://www.mext.go.jp/b_menu/houdou/20/01/08011111/001.pdf

¹¹ http://www.mext.go.jp/b_menu/houdou/20/01/08011111/001.pdf

¹² http://www.mext.go.jp/b_menu/shingi/chousa/shotou/022/gijiroku/021001.htm

- v rodinném životě, kde může jít například o velice náhlou změnu v rodinném prostředí, v rodinném životě, problémy mezi dítětem a rodiči či nepohodu v rodině
- problém samotného dítěte, jako je nemoc či jiné problémy
- jiné, či neznámé příčiny

*Na začátku osmdesátých let, kdy ještě nebyl tento problém dostatečně známý, na něj bylo přehnaně poukazováno jako na nemoc a lékaři dokonce zacházeli tak daleko, že v některých případech děti nechodící do školy nutili k hospitalizaci a léčbě. K tomu přispěla i nepatřičná medializace. Jak případů dětí odmítajících školu přibývalo, časem převážil názor, že problém ve většině případů nemoc není, a tento problém lze u dětí řešit konzultacemi a opatřeními vedoucími k opětovnému začlenění do kolektivu. (Saitó 2003: 59-63) S touto změnou postoje společnosti také souvisí upuštění od mírně pejorativního označení “*tókó kjohi*” a častější používání ne tak negativně znějícího termínu *futókó*. V dnešní době se tento problém snaží ministerstvo řešit různými způsoby.¹³ Jak ale argumentuje Dr. Saitó, jsou tato opatření zaměřena až příliš na to, aby se děti za každou cenu vrátily do školních lavic, aniž by byly řešeny jeho pravé příčiny (Saitó 2003: 63)*

Hikikomori často začíná právě odmítnutím školní docházky. V příbězích lidí, ze kterých se stali hikikomori, je velice častým důvodem odmítnutí školní docházky šikana. To dokazuje, že schopnost přizpůsobit se kolektivu nemusí být vždy projevem zdravého vývoje. V mnoha případech je podle Dr. Saitóa projevem zdravé schopnosti se rozhodovat právě odmítnutí chodit někam, kde je dotyčné dítě šikanováno a vystaveno nepřiměřenému zacházení ze strany učitele (Saitó 2003: 62). Podle výsledků průzkumu ministerstva školství z roku 2002 leží jak na prvním, tak na druhém stupni základní školy nejčastěji příčina problému dítěte v jeho vztahu s kamarády ve škole.¹⁴

¹³ http://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/seitoshidou/04121505/004.htm

¹⁴ http://www.mext.go.jp/b_menu/houdou/20/01/08011111/001.pdf

V japonských školách je začlenění se do kolektivu, tedy to, kolik má kdo kamarádů a jak dobře s nimi vychází, jedním z bedlivě sledovaných aspektů při hodnocení osobnosti dítěte. Za ideální a důležité se považuje, když je dítě v kolektivu oblíbené, má hodně kamarádů, je přizpůsobivé a dobře se všemi vychází. Na druhou stranu na uzavřené a méně přizpůsobivé děti je nahlíženo jako na „horší povahy“. Vyčlenění z kolektivu, ať už z jakékoli příčiny, mívá souvislost se šikanou, která má mnoho podob a je na japonských školách velkým problémem.¹⁵ Každopádně kvůli šikaně, vedoucí v některých případech i k sebevraždám dětí¹⁶, se přístup rodičů a opatrovníků k řešení odmítání školy během existence tohoto problému hodně změnil. V minulosti převládala snaha za každou cenu přimět potomka k návratu do školy, dnes většinou převládá názor, že nechat dítě doma je lepší, než ho posílat do školy, kde by mohlo být traumatizováno. (Saitó 2003: 62)

Při hledání problémů, které mají žáci v japonských školách se svými učiteli, jsem narazila na případy, kdy učitel ve škole nejen věděl o šikaně, která se děje mezi jeho žáky, ale dokonce se na šikaně spolu s dětmi podílel. Další závažné případy se týkaly toho, že školy často, ač o šikaně či násilí vědí, záměrně tento fakt zamlčují.¹⁷ Děje se to nejspíš proto, že pokud by se tyto informace dostaly na veřejnost, úroveň školy by v očích veřejnosti klesla, ubylo by přihlášených žáků a tím i peněz do školní pokladny.

Při hledání dalších problémů žáků ve škole je také nepřehlédnutelný fakt, že se v japonských školách často vyskytují případy násilí vůči žákům ze strany učitele (samozřejmě i ze strany žáků). Takové násilí bývá v médiích obvykle nazýváno tělesným trestem (*taibacu*). Tělesné tresty byly v Japonsku postaveny mimo zákon již roku 1879 a zůstaly zakázány až dodnes, ale přesto je každý měsíc hlášeno i několik případů tělesných trestů ve školách.¹⁸ V databázi těchto případů je nejstarší evidovaný případ z roku 1983, nejvíce a

¹⁵ http://www.mext.go.jp/b_menu/houdou/19/11/07110710.htm

¹⁶ například: http://www7.atwiki.jp/kyouiku_hiroba/pages/286.html

¹⁷ například: http://www7.atwiki.jp/kyouiku_hiroba/pages/407.html

¹⁸ http://www.geocities.jp/kyouiku_hiroba/01/taibatsu.html

nejpřehledněji zpracované jsou potom ty, které se vyskytly po roce 2000.¹⁹ Správce databáze uvádí, že případy eviduje na základě výskytu hlášení ve vícero novinách. Z toho vyplývá, že se jedná jen o ty případy, o kterých se veřejnost může běžně dočíst.

Televizní reportáže a diskusní pořady, které se zabývají těmito problémy bývají ještě děsivější a přesvědčivější, než novinové články a tak se v této souvislosti nelze divit rodičům, kteří raději nechají své dítě doma.

Jako reakce na velký počet dětí odmítajících školu vznikají tak zvané *free school*, tedy alternativní školy. Jsou místem, kde mohou tyto děti v bezpečí trávit čas, ale nemají charakter školy. Může jít o pronajatou místnost či dům, kam chodí nejvýše 10 dětí a zaměstnanci, ale existují i poměrně velké *free school*, kam dochází i více než 100 dětí. V těch nejvolnějších *free school* je podporována iniciativa dětí, o obsahu vyučování se rozhoduje demokraticky a učitel nezastává autoritativní roli. V těch méně uvolněných je rozvrh předem stanovený, dodržují se určité zvyky a pravidla a učitel má hlavní slovo. Většina těchto škol nespĺňuje zákonem stanovené podmínky, takže nejsou akreditovány jako škola a tudíž po dokončení takového zařízení dítě nezíská oficiální certifikát či diplom.

Podle ministerstva školství může být od roku 1992 čas strávený docházením do takového zařízení uznán ředitelem řádné školy jako normální školní docházka, v roce 2005 pak vydalo ministerstvo školství další vyhlášku, podle které může být školní docházka uznána i v případě, že se dítě vzdělává doma pomocí internetu a faxu (pro uznání jsou stanoveny jasné podmínky). Navíc v současnosti není stanoveno, kolik dní musí dítě povinně strávit ve škole, aby mu byl umožněn postup do dalšího ročníku, či ukončení školy, a tudíž není uznání školní docházky ředitelem školy nutné.²⁰ Většina těchto škol je určena pro školou povinné děti, ale existuje i vyšší a dokonce i vysoká škola formou *free school* (tokijská Shure daigaku²¹). Pokud se dítě účastní aktivit

¹⁹ http://www7.atwiki.jp/kyouiku_hiroba/pages/140.html

²⁰ <http://www.freeschoolnetwork.jp/information/information.htm>

²¹ <http://www.shureuniv.org/guidance/activity.html>

v takovém zařízení, pomůže to zabránit přerušení sociálních vztahů s vrstevníky a následné izolaci.

Při nechození do školy může odmítání školy velmi snadno přejít v hikikomori u dětí, a ještě snáze u vysokoškoláků: Případ 8 popisuje pocity v období bezprostředně po přerušení vysoké školy, kdy trpěla pocitem méněcennosti, došlo k přehození denního a nočního režimu a nakonec vedlo k hikikomori: „Když jsem přestala chodit do školy, říkala jsem si, že zítra určitě půjdu. Ležela jsem v posteli a říkala si: ‚Takže zítra určitě do školy půjdu‘, ale druhý den se mi zase nechtělo. Začala jsem se sice chystat, ale tak pomalu a pozvolna, až bylo na přednášku příliš pozdě: ‚Dnes nejdu.‘ Když jsem se takto rozhodla, uklidnila jsem se. Tohle se opakovalo každý den. ... Po 3 měsících mi začalo být strašně nepříjemné v noci spát a ráno vstávat. Normální lidé chodí přes den do práce, nebo do školy a jsou aktivní, zatímco já nejsem ani schopná chodit do školy. .... Dokázala jsem chodit na menší nákupy, ale to bylo veškeré mé chození ven. Velice rychle se ze mě stal hikikomori.“ (NHK: 117-118)

I.6.c Freeta

Slovo *freeta* vzniklo z anglického free timers a označuje lidi pracující na krátkodobý úvazek, či brigádníky. V roce 1991 provedlo ministerstvo práce následující definici: “*Freeta jsou lidé ve věkové hranici mezi patnácti a třiceti čtyřmi lety, kteří nejsou zapsáni ve škole (a v případě žen nejsou vdané), a splňují následující podmínky: 1. v současné době vykonávají pracovní činnosti jakožto brigádníci či na poloviční úvazek (arubaito, resp. páto) 2. v současné době nejsou zaměstnání, nejsou pomocníky v domácnosti, ani nechodí do školy, ale přejí si (mají vůli) pracovat jako brigádníci či na poloviční úvazek.*”²² Pro některé z nich je tento způsob práce prostředkem pro zajištění volného času, který chtějí věnovat jiným aktivitám, pro jiné je to jediný způsob, jak si zajistit příjem peněz, neboť z různých důvodů nemohou vstoupit do stálého pracovního poměru.

²² <http://www.mhlw.go.jp/houdou/2005/04/h0412-2.html>

Freeta se začali objevovat ve větší míře v 80. letech, kdy byla v Japonsku dobrá ekonomická situace a v reakci na to začali mladí lidé upouštět od tradiční praxe nástupu do stálého zaměstnání ihned po dokončení studií, a prodlužovat tak dobu své relativní volnosti, často například s cílem splnit si nějaký sen, věnovat se hlavně činnostem z oblasti svého zájmu, kterými se v budoucnu chtěli živit.²³

V devadesátých letech, poté, co se ekonomická situace začala zhoršovat, začaly firmy, motivovány snahou o snížení nákladů na zaměstnance, využívat *freeta* jako levnou pracovní sílu, kterou lze navíc najímat pouze dočasně. Zároveň s tím došlo ke snížení počtu pracovních míst pro každoročně nabírané zaměstnance – mladé absolventy. Z toho důvodu mezi *freeta* začalo přibývat stále více těch, kterým se po absolvování školy nepodařilo získat stálé zaměstnání, a situace je donutila k tomu, aby přistoupili na práci na poloviční úvazek, či brigádu.²⁴

Mezi *freeta* je však výrazně větší podíl těch, kteří si přejí získat stálé zaměstnání (72.2%), než těch, kteří si přejí pracovat jako *freeta* (14.9%), či kteří si přejí stát se podnikateli (9.2%).²⁵ To svědčí o nelehké situaci, která je na pracovním trhu. Nezaměstnanost mladých lidí stoupá, v roce 1993 byla nezaměstnanost mezi lidmi ve věku od 15 do 24 let 5.1%, do roku 2005 vzrostla na 8.7%.²⁶ Počet *freeta* v roce 2005 byl 2.02 milionu lidí.²⁷

I.6.d Parasaito šinguru

Parasaito šinguru je označení pro svobodné lidi, s ukončeným vzděláním, kteří stále bydlí u svých rodičů, jsou na nich částečně či zcela závislí finančně, a ve svém každodenním životě využívají výhod tohoto soužití. Označení je používáno od konce 90. let, kdy o *parasaito šinguru* vyšla kniha profesora Jamady, který fenomén prezentoval v poměrně negativním světle.

²³ <http://www.jil.go.jp/english/documents/JILPTNo6.pdf>

²⁴ <http://www.jil.go.jp/english/documents/JILPTNo6.pdf>

²⁵ <http://www5.cao.go.jp/seikatsu/whitepaper/h15/honbun/html/15232000.html>

²⁶ <http://www.mhlw.go.jp/english/policy/development/01/pdf/01.pdf>

²⁷ <http://www.mhlw.go.jp/english/policy/development/01/pdf/01.pdf>

Podle něj žilo v roce 1995 asi 60% svobodných mužů a 80% svobodných žen ve věku od 20 do 34 let, což je 10 milionům lidí, u svých rodičů.²⁸ Je jim vytýkáno, že využívají zázemí svých rodičů a usnadňují si tak svůj vlastní život, zbavují se tím odpovědnosti, bezstarostně si užívají svobodného života a oddalují založení vlastní rodiny. Takový způsob života má podle Jamady negativní vliv na ekonomiku a přispívá k poklesu porodnosti.

Existují protiargumenty, které ukazují, že zdaleka ne všichni mladí lidé z této skupiny žijí u svých rodičů proto, aby si usnadnili život a poukazováno je například na problémy na pracovním trhu, vysokou nezaměstnanost mladých lidí, a na to, že stejný způsob soužití mladých svobodných lidí a jejich rodičů je velmi rozšířen i v jiných vyspělých zemích.²⁹ Hlavní příčinou rychlého rozšíření tohoto označení a velice rozsáhlé diskuse je skutečnost, že jejich způsob života je v nápadném kontrastu se způsobem života předchozích generací a vyvolává proto záporné reakce.

I.6.e NEET

NEET je zkratka původně anglického označení mladých nezaměstnaných lidí (Not in Education, Employment or Training), která byla převzata, a v Japonsku označuje skupinu lidí ve věku mezi 15 a 34 lety, kteří mají dokončené vzdělání, jsou svobodní, nepracují, dále se nevzdělávají a nepodílí se na práci v domácnosti. Jejich počet stoupl z 400 000 lidí v roce 1993 na 640 000 lidí v roce 2005.³⁰ Na rozdíl od *parasaito šinguru*, kteří jsou na svých rodičích závislí jen částečně, jsou na nich NEET závislí zcela.

Podle profesorky Miyamoto leží hlavní rozdíl mezi anglickým a japonským významem NEET v tom, že v mezi japonské NEET nejsou počítáni nezaměstnaní lidé, jejichž definice je následující: a) nemá práci a proto v průběhu šetření nepracoval, b) pokud by pracovní nabídku měl, je ochoten ji přijmout, a za c) během šetření si hledal práci, nebo se chystal začít vlastní projekt. Na základě této definice se NEET stalo označením pro mladé lidi,

²⁸ <http://academic.csuohio.edu/makelaa/history/courses/his373/ParasiteSingles.htm>

²⁹ <http://search.japantimes.co.jp/member/member.html?f120000407a1.htm>

³⁰ <http://www.mhlw.go.jp/houdou/2007/06/dl/h0628-1b.pdf>

kteří nejsou ochotni pracovat, zdráhají se přijmout pracovní nabídku, či nemají vůli pracovat. (Mijamoto: 86)

Mijamoto poukazuje na to, že nezaměstnaný člověk může ve skutečnosti procházet jak obdobím aktivního hledání zaměstnání, tak obdobím, kdy je v tomto směru zcela neaktivní, a požadavek na to, aby takový člověk dokazoval svoji vůli pracovat vede k tomu, že v Japonsku je na NEET nahlíženo převážně jako na problém morálky a disciplíny mladých lidí, což může při hledání různých řešení vést k přehlížení problémů ležících v sociálně ekonomické struktuře a s nimi spojených těžkostí, které mladé lidi provází ve fázi přechodu ze stadia studijního (a finanční závislosti na rodičích) do stadia, kdy pracují a jsou soběstační. Dodává, že těžkosti spojené s fází přechodu jsou důsledkem neschopnosti mladé generace reagovat na rychlé změny ve vývoji společnosti. (Mijamoto 88-89)

Kromě *freeta* jsou děti odmítající školu, *parasaito šinguru* i NEET skupiny, které se svojí definicí částečně překrývají s hikikomori. Z dětí odmítajících školu se při přerušení sociálních vztahů mohou stát hikikomori, podobně i pokud *parasaito šinguru* nepracuje a nestýká se s lidmi z vnějšku, lze jej označit jako hikikomori a stejně tak NEET, když přestane udržovat vztahy s lidmi, může se z něj stát hikikomori. Jak je vidět, stojí na pozadí všech výše uvedených problémů (včetně hikikomori) kromě povahy a psychiky daného člověka i celá škála dalších příčin. Tyto problémy jsou do určité míry zastoupeny i v jiných zemích. Například po představení problému hikikomori v pořadu BBC v Anglii se začali ozývat posluchači, kteří znali podobné případy dobrovolné izolace i ve svém okolí.³¹ Ani odmítání školy není mimo Japonsko neznámý problém, i u nás je to mezi odborníky diskutovaný problém.³² Odkládání založení rodiny je také jev shodně se vyskytující v mnoha vyspělých zemích. Tyto problémy se tedy netýkají pouze Japonska. Společensko-kulturní prostředí má však v jednotlivých regionech a

³¹ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/correspondent/2334893.stm>

³² http://www.prevence.net/Science/francova_01.pdf

zemích svá specifika, a proto se příčiny, projevy a dopady těchto problémů mohou lišit.

Jak píše Miyamoto, dokud se v Japonsku nezačaly projevovat problémy s nezaměstnaností, byla v souvislosti s fází přechodu ze školy do zaměstnání u mladé generace věnována pozornost převážně problému odkládání vstupu do manželství a s tím související klesající porodnosti. *Parasaito šinguru* a NEET jsou termíny odkazující na mladé lidi, kteří si užívají materiálního zabezpečení svých rodičů a volnosti, kterou jim přináší svobodný stav.

Skutečnost, že v posledních letech došlo k tak výrazné změně v období života, kdy dříve probíhal plynulý přechod ze školy do zaměstnání, není způsobena pouze jednostrannou neochotou mladých lidí začlenit se do pracovního procesu. Roli hrají i změny, jako je například pomalý rozklad systému celoživotního zaměstnání, dopady období hospodářské recese, rostoucí vliv individualismu, o kterých budu mimo jiné mluvit ve druhé části této práce.

I. 7 Mechanismus hikikomori: „bludný kruh“

Jak jsem se již zmínila, vede vždy k hikikomori velmi složitá shoda okolností – například to může být rozpor mezi výchovou vštípenou představou o tom, jaký by měl člověk být, kde a co by měl studovat, čím by se měl stát, pokud chce dosáhnout společenského uznání na jedné straně, a nedostatkem informací o možnostech jiných směrů, kterými se člověk v životě může ubírat, nebo jen slepá důvěra v tento předkládaný model, nedostatečný přehled, odstup či nadhled, „smůla na kamarády a známé“ na straně druhé.

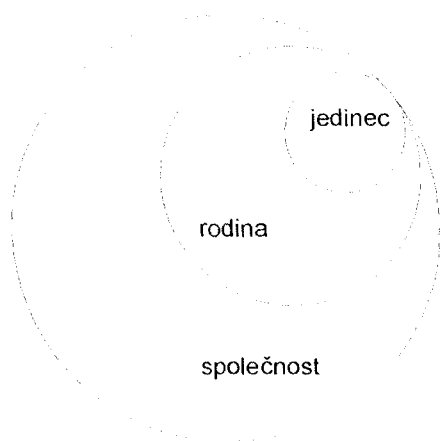
Pro hikikomori je podle mě příznačné, že se nacházejí v situaci, kterou Saitó nazývá ‚bludný kruh‘. ‚Bludný kruh‘ nastane ve chvíli, kdy samotný fakt, že jsou hikikomori způsobuje s prodlužující se dobou, po kterou stav hikikomori trvá, stále silnější hikikomori. U běžné nemoci je po onemocnění člověk určitou dobu nemocný a uzdraví se, ale u hikikomori jim jejich situace sama brání v tom, aby se ‚uzdravili‘. Příčinou tohoto ‚bludného kruhu‘ je podle Saitóa přítomnost více příčin, jinými slovy je příčina velmi složitá a působila po dlouhou dobu, než došlo k hikikomori a jasná linie příčina - důsledek není zřejmá. (Saitó 1998: 97-108)

Pro lepší pochopení celého problému navrhnul Saitó tzv. ‚hikikomori systém‘, který na hikikomori nahlíží jako na problém v mezilidských vztazích. V rámci tohoto systému vymezil 3 okruhy: jedince, rodinu a společnost. Když se okruhy jedince a rodiny ocitnou v ‚bludném kruhu‘, stav hikikomori se protahuje a dochází ke vzájemnému uzavření a oddělení jednotlivých okruhů.

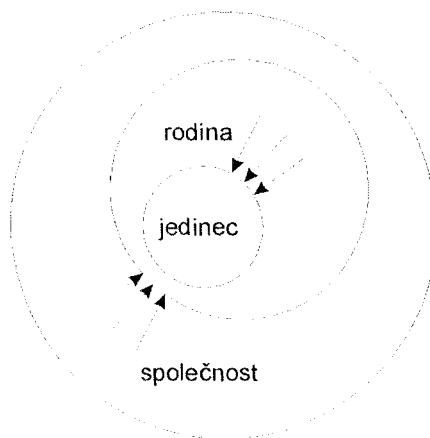
Znamená to, že u hikikomori je propojení mezi ním a rodinou i mezi ním a společností zcela zablokováno. Navíc i rodina se často ocitá ve stejném ‚bludném kruhu‘ a izoluje se od společnosti. Tak se stav dále protahuje, zhoršuje a tento systém se zároveň stává čím dál pevnějším a hůře se do něj zasahuje. Pouze rozpuštěním, rozvázáním tohoto systému dojde k vyřešení problému hikikomori.

Saitó tento systém graficky zobrazil jako následující schéma:

zdravý systém:

hikikomori systém:

Ve 'zdravém systému', jsou kružnice v jednom bodě propojeny, což znamená, že mezi nimi probíhá komunikace. Jedinec komunikuje se svojí rodinou a vzájemně se ovlivňují, dále ve škole či v práci komunikuje i se společností. Stejně tak rodina při každodenních aktivitách komunikuje se společností a vzájemně se ovlivňují. V 'hikikomori systému' je ale komunikace přerušena. Saitó zdůrazňuje, že má na mysli komunikaci oboustrannou, vzájemnou, a ne pouze povrchní, kdy člověk neposlouchá, co mu rodina říká a dál si své trápení nechává pro sebe.

Jinými slovy, pokud se člověk dostane do situace hikikomori, ať už z jakýchkoli důvodů, přeruší se spojení mezi ním a rodinou, i mezi ním a společností a tato situace se postupně prodlužuje, protože on sám vnímá své jednání jako záporné a odmítá přijmout intervenci zvenčí. Přitom pokud je kontakt navázán, situace se začne podle Saitóa měnit téměř bez výjimky. (Saitó to hezky přirovnává k alkoholikovi z Malého prince, který pil, protože se styděl za to, že pije). Taková situace může být prolomena pouze při spolupráci s rodinou či jinými lidmi.

Rodinu, kde je jeden z členů hikikomori, trápí s prodlužující se dobou čím dál větší pocity nejistoty, strachu a netrpělivosti. Běžně se pokouší jej povzbuzovat, snaží se ho tím z jeho situace dostat, ale většinou jejich pokusy nekončí úspěšně, neboť hikikomori to naopak vnímá jako nátlak a působí mu

to stres. Ve výsledku se tím jeho stav ještě zhorší, a zároveň s tím se zhorší i nejistota rodiny. Problém je opět v komunikaci, která probíhá pouze jedním směrem. Navíc pravý význam jejich slov hikikomori často nemusí správně pochopit a z celého sdělení vnímá pouze jejich strach a netrpělivost. Naopak, i když z jeho strany slovní komunikace vážne, jeho chování – tedy to, že je hikikomori, nese samo o sobě jisté sdělení. Pro prolomení tohoto stavu je tedy opět nutné, aby se vzájemně správně pochopili.

Třetím propojením je rodina a společnost. I když mezi nimi probíhá komunikace v tom smyslu, že rodina chodí do práce či do školy, rodina před svým okolím často skrývá fakt, že jeden z jejich členů je hikikomori a s nikým se o tomto problému nejdou poradit. Rodina je v této věci vlastně izolovaná od okolí a ocitá se v ‚bludném kruhu‘ – tedy izoluje se od okolí a tím ztrácí možnost problém řešit.

Myslím si, že podle Saitóovi mapy ‚hikikomori systému‘ je celková situace hikikomori výstižně objasněna, ovšem pouze vezmu-li v úvahu, že se jedná o prostředí současné japonské společnosti. V následující části bych se proto ráda zamyslela nad společensko-kulturními specifiky a měnícím se charakterem dnešní japonské společnosti a zasadila fenomén hikikomori do širších souvislostí.

II. HIKIKOMORI V SOUČASNÉ JAPONSKÉ SPOLEČNOSTI

Tato část mé práce má za cíl zasadit fenomén hikikomori do širších souvislostí. Chtěla bych zde naznačit určité změny probíhající v oblasti vztahu jedince ke společnosti, v hospodářském vývoji a výchově, v rodinném uspořádání a vztazích, v pojetí dospělosti a osamostatnění se a pokusit se vysvětlit, proč právě tyto změny mohou na jedince působit jako příčina izolace.

II. 1 Změny ve vztahu jedince a společnosti

V době po otevření Japonska na konci 19. století, kdy do Japonska začaly pronikat vlivy západního myšlení a kultury, se v reakci na ně setkáváme se snahou vyrovnat se zemím, jejichž vliv do Japonska přicházel, a zároveň s tím, z důvodu přejímání nových myšlenek o uspořádání společnosti, se setkáváme i s diskusí o místě člověka ve společnosti a jeho vztahu k ní.

V této souvislosti je zajímavé, co na toto téma píše profesor Abe (Abe: 12-30), totiž že v Japonsku do té doby neexistovaly slova nesoucí stejný význam, jako „společnost“ a „jedinec“. Podle něj je v západním pojetí společnost utvořena z jedinců, kteří ji nejen tvoří, ale jsou i jejími samostatnými jednotkami, pro které ve společnosti platí univerzální pravidla. (Abe: 13-14) Naproti tomu v Japonsku až do doby Meidži používali ve významu společnost či svět slovo „*seken*“, které má sice význam velmi podobný, ale je v něm o něco silnější důraz na vzájemnost, něco jako „naše společnost“, „naš svět“. Slovo „*seken*“ původně označovalo buddhistický koncept pozemského světa a v klasické literatuře jím bylo poukazováno na přírodu a svět pomíjivý.³³ Až v období Edo našli lidé v tomto světě zalíbení a pomíjivý, prchavý svět „*uki jo*“ se stal domovem pro pozemské radovánky.

Abe vidí problém mimo jiné v tom, že přestože se tedy dnes v Japonštině výrazů „společnost“ a „jedinec“ běžně používá, nebylo spolu s těmito slovy okamžitě a bezpodmínečně přejato i pojetí jedince a společnosti křesťanské kulturní tradice se všemi jejich charakteristikami, ale lidé si toho při užívání těchto výrazů většinou nejsou vědomi. (Abe: 28) Slova „*seken*“ je používáno ve významu skupiny buďto konkrétní skupiny lidí (kolegové v práci, sportovních klubech, zájmových skupinách, společnostech), nebo nekonkrétní skupiny (sousedství, okruh lidí, se kterými si člověk vyměňuje novoroční přání³⁴) ke které má jedinec nějaký vztah. „*Seken*“ se řídí se pravidly, kterým je třeba se přizpůsobit, být s ní v harmonii. (Abe: 16-17) Při špatném chování

³³ „*Seken*“ byl původně označením jak pro lidskou společnost, tak pro svět, ve kterém člověk žije.

³⁴ V Japonsku je tento zvyk přísně dodržován, lidé si vyměňují novoročenky se všemi lidmi, se kterými měli v minulosti nějaký vztah, a tato výměna je vzájemná.

bývají například děti varovány, že takové chování by „*seken*“ neakceptoval a podobně. (Abe: 14)

Abe definuje „*seken*“ jako okruh vztahů, kterým jsou k sobě jednotliví lidé uvázáni, který nemá psaná pravidla a ustanovení, ale pevně je spojuje. Jednotliví lidé však „*seken*“ netvoří z vlastní iniciativy, nýbrž je jejich místo v rámci „*seken*“ dáno jaksi samo sebou. (Abe: 16) Sató k této definici dodává, že „*seken*“ je dynamika, která se objevuje, když Japonci utvoří skupinu. Je to vůle skupiny, která se projevuje relativně samostatně, mimo vůli jednotlivých lidí, a tato skupinová vůle má nad lidmi určitou moc, sílu je ovládat. (Sató: 30) To ve svém důsledku souvisí s nadřazováním práva a vůle skupiny nad právy a vůli jedince v určitých situacích, s rozložením zodpovědnosti za učiněná rozhodnutí na celou skupinu a podobně. V japonské společnosti tedy stále přetrvávají silná pouta jedince na skupinu ve smyslu „*seken*“, kde jsou nuceni chovat se ve shodě s ostatními.

Hlavním rozdílem mezi výrazy „společnost“ a „*seken*“ je tedy to, že „společnost“ se skládá z „jedinců“, kteří ji tvoří, naproti tomu výraz „*seken*“ stejný protipól nemá: „*Pokud tedy budu brát slova „společnost“ a „jedinec“ (šakai a kodžin) jako jeden pár, nebude stejný „jednotlivec“ (kodžin) existovat i v rámci „seken“.*“ (Sató: 47) Sató pro jednotlivce, který by tvořil pár se „*seken*“ žádné slovo vhodného významu nenachází. Skutečnost, že v Japonském jazyce nebyl tento koncept do té doby přítomen, je na jedné straně vlastně samozřejmá, ale také vyjadřuje rozdíl ve vnímání nejen vztahu jedinců ke společnosti, ale i povahy obou společností. „*Je možné, že ta těžko definovatelná věc, jakou „společnost“ je, existuje i v naší zemi, ale minimálně ve smyslu, že „západní člověk žije ve společnosti“ není to, v čem žijeme my „společnost“, nýbrž „seken“.* (společnost = *šakai*) (Sató: 45)

Reischauer popisuje rozdílné pojetí jedince a společnosti v Japonsku a na západě tak, že v Japonsku je jedinec chápán v první řadě jako člen nějaké skupiny, která je zdrojem jeho identity, přičemž pro členy v rámci jedné

skupiny i mezi skupinami navzájem platí specifické vztahy, které často bývají upřednostněny před univerzálně platnými principy, to znamená, že etika se odvíjí spíše ze situace a místa, a je tedy spíše relativní, než univerzální. Naproti tomu západní společnost je chápána jako složená z nezávislých a rovnocenných jednotlivců a proto jsou různé principy organizace nutně univerzální a vztahují se na všechny jedince stejně. Jak v právu, tak v zákoně je jasně stanoveno, co je správné a co špatné a má to univerzální platnost. (Raischauer: 140-141) V podstatě se to shoduje se slovy Abeho a Satóa s tím rozdílem, že nepoužívá slova „*seken*“, ale používá slova skupina a etika, jejichž oba významy jsou u Abeho a Satóa obsaženy ve slově „*seken*“.

Zde bych se chtěla zmínit o některých základních normách, kterými se „*seken*“ řídí. Vycházím při tom ze Satóovy definice. (Sató 36-52) První důležitou normou je velká vzájemnost, to znamená, že vše co člověk od druhého přijme, musí mu také jednou oplatit. Sató toto pravidlo ukazuje na příkladu dáreků, které se v Japonsku vyměňují při různých tradičních příležitostech (*očügen, osebibō*) a které je nutné oplatit zhruba stejně hodnotnou věcí. Evropský způsob obdarovávání, kdy dárek je dárkem a právě proto se nemusí oplácet, je v Japonsku sice také, ale tvoří jen minimum z celkového počtu dáreků. Problém totiž nejsou dárky samotné. Při tomto obdarovávání jde především o to, že obdarovanému člověku vznikne přijmutím závazek (*giri*) vůči tomu, kdo jej obdaroval, a tento závazek je nutné mu splatit. Sató dodává, že nutnost oplácení je přítomna při každém projevu přízně a tato povinnost dostátí závazku ve vztahu je velice únavná a vede k nikdy nekončící spirále projevů přízně, vzniku závazku a nutnosti jej splatit, ze které člověk nemůže najednou odejít. (Toto téma dále rozvádí až na rozměr, ve kterém vědomí závazku vůči zaměstnavateli vede až ke smrti z přepracování či sebevraždě.)

Druhá norma, která v „*seken*“ platí, se váže na postavení člověka v hierarchii jeho skupiny. Pro člověka je důležité, aby věděl, kdo je v dané skupině tvořící „*seken*“ nad ním, kdo pod ním, čili kdo je služebně starší, kdo mladší, ať už je to kolega v práci či spolužák ze školy. Jeho postavení je

určující i při samotné komunikaci, kdy je vůči těm výše postaveným pravidlem používat zdvořilého jazyka. K pozici se váže i autorita a tak jsou mladší spolužáci či mladší kolegové v práci povinni poslouchat a následovat ty starší, kteří nad nimi ale zároveň drží „ochrannou ruku“. Týká se to i rodiny a pořadí sourozenců. Z vlastní zkušenosti vím, že mezi vysokoškoláky je v zájmových klubech (hlavně pak těch sportovních, kde jsou většinou mladí muži) zvykem respektovat pozici starších a mladších členů velice důsledně. Ti starší se sice na jednu stranu o své mladší kolegy starají (například za ně platí útratu v restauraci), ale ti je za to musí poslouchat (vypít a sníst vše, co jim koupí). Takové prostředí je velmi náchylné k šikaně.

Třetí norma platí pro vztah jednotlivce a jeho skupiny. Sató uvádí, že v rámci „*seken*“ neexistuje jedinec v našem významu, japonsky „*kodžin*“. Sató v této otázce vychází z Abeho, který se zabývá rozdílem mezi významem slova „společnost“, které bylo do Japonštiny přeloženo jako „*šakai*“ z anglického „*society*“, a slovem „*seken*“ v tehdejší významu, jinými slovy rozdílem mezi západní společností a japonskou společností, na počátku období Meidži, kdy byla slova „společnost“ a „jedinec“ do Japonštiny přeložena. V té době, tedy v 70-80 letech 19. století (Abe: 27), v Japonsku koncepty se stejnými významy neexistovaly, což podle Satóa zdůvodňuje samotný fakt, že vůbec musely být přeloženy.

Lidé v rámci „*seken*“ upřednostňují čas vnímaný jako společný čas celé jejich skupiny (*kjocū no džikan išiki*), před časem, který vnímají jako jejich osobní (*kodžin no džikan išiki*). V tomto způsobu vnímání času se jasně odráží i vztahy vzájemné závislosti a provázanosti, ve kterých lidé žijí, nebo jinými slovy vztahy nikdy nekončícího kruhu „oplácení závazků“ vzniklých vůči druhému člověku, jak bylo uvedeno výše. Čas vnímaný jako společný pro člověka i pro ostatní členy skupiny ilustruje Sató těžko přeložitelnými výrazy, které zdůrazňují onu vzájemnost a trvání vztahu mezi lidmi ve skupině. (Sató: 48)

Člověk je v rámci „*seken*“ nucen brát neustále v potaz pocity ostatních lidí. Podle doktora Kondó (Sató: 90) má tahle povaha japonské kultury

souvislost už se samotnou konstrukcí japonských domů a pokojů, které na rozdíl od těch evropských nejsou obehnány kamennou zdí, ale pouze lehkými dřevěnými či papírovými posuvnými stěnami. Člověk žijící v takovém domě je nucen stále počítat s tím, že může být slyšen, a vždy proto bere v potaz druhého člověka a jeho pocity. To se projevuje i dobře vyvinutou schopností vcítit se do jeho pocitů, rozumět situaci už z náznaků, která je také v japonské kultuře silně zakořeněna a při komunikaci je, dá se říci, standardem.

To, že Japonci v mezilidském styku musí vždy myslet na pocity druhého a mají cit pro situaci ovšem neznamena, že by to nepovažovali za únavné a namáhavé. Případ 8, dívka, která po ukončení období hikikomori začala pracovat, mluví o tom, že je pro ni těžké udržovat vztahy s kolegy v práci: *„Když něco nevím a zeptám se, většinou mi mile poradí. Ale protože se to týká pouze a jenom práce, nejsou v tom žádné city. Nejsme ani přátelé, ani kamarádi. Proto, i když je nezdvořilé to tak říci, kontakt s kolegy je pro mě mnohem únavnější, než kontakt se zákazníky“.* (NHK 121-122)

V „*seken*“ se i etika často přizpůsobuje kontextu, pravidla a tak se může stát, že se pravidla mění pod tlakem různých okolností. Etika neleží ve vztahu jedince k universálním pravidlům, ale ve vztazích mezi lidmi: *„Bylo by nemožné dosáhnout opravdové shody na tom, co je dobré a co špatné, nebo co v sobě zahrnuje povinnost, odpovědnost, ctnost, pokud bychom je neuvažovali jako otázky vztahu mezi lidmi.“* (Tecuro Wacudži, v Lebra: 12)

S tím souvisí i to, že vina na sebe bere pro Japonce nejostřejší formu, když vychází z vědomí, že by člověk mohl zradit skupinu, ke které patří. Nejhorší je, když člověk udělá něco špatného navzdory důvěře, kterou mu skupina dává. Vina má tedy vždy v souvislost s mezilidskými vztahy. (Doi: 49) Pro Japonce jsou tedy dobro a zlo relativní pojmy, vztahují se k sociální situaci a vlivu, jejichž komplexnost bývá často za hranicí pochopitelnosti.

S dobou Meidži přicházelo do Japonska pojetí vztahu člověka a společnosti, tak jak jej vnímají lidé křesťanské kulturní tradice. Došlo ke změně společenské struktury zrušením čtyř tříd - samurajské, zemědělské, řemeslnické a obchodnické a vytvářela se nová struktura mezilidských vztahů

v rámci „společnosti“. Během období industrializace a urbanizace dále probíhaly změny, které zprvu souvisely se snahou vyrovnat se ve všech směrech vyspělým zemím a zejména v poválečném období se pak nejmarkantněji projevovaly v oblasti hospodářské a politické. Demokratické principy začaly zasahovat větší šířku společenského spektra a díky tomu začalo být věnováno více pozornosti individualitě jedince, která ale i přesto zůstala až do současnosti silně svázaná vztahy ve skupině ve smyslu „*seken*“.

V důsledku stále intenzivnějších sociálních, politických a ekonomických vztahů mezi různými zeměmi se v Japonsku zvyšuje uvědomění si vlastních, individuálních zájmů jednotlivců. To stojí v protikladu k doposud uznávaným, výše popsaným normám, které v rámci japonské společnosti stále platí. Jedinec má na jedné straně možnost (alespoň teoreticky) vlastního sebeurčení, přitom se ale nemůže vyvázat z okruhu *seken*, je veden k přizpůsobení se. V tom mu brání i strach z izolace, která by po vyvázání se ze skupinových vztahů nastala.

Myslím si, že rozpor by mohl vznikat mezi důrazem na rozvoj individuálních potřeb a schopností jednotlivých lidí na jedné straně a prostředím, které svojí povahou stále ještě nutí jedince k přizpůsobení se kolektivu. Typickým příkladem je případ 2. Když se během období hikikomori začal hlouběji zamýšlet nad tím, co jsou jeho vlastní hodnoty, uvědomil si, jak moc své jednání a myšlení přizpůsoboval obecně uznávaným hodnotám: *“Zjistil jsem, že jsem příliš zaujat (torawareru) hodnotami společnosti. I když mi lidé v mém okolí často opakovali věty jako: ‚Nemusíš si všímat cizích lidí, můžeš vše dělat v klidu‘, místo aby mě to uklidňovalo, bylo mi ještě hůř, protože jsem se nemohl zbavit obecně uznávaných hodnot společnosti typu: ‚Člověk má začít samostatně žít a pracovat okolo 23 let.‘“*

Hikikomori lze tedy v této souvislosti chápat jako jeden z důsledků pozvolna probíhající individualizace japonské společnosti, kdy moc skupiny ve smyslu „*seken*“ nad jednotlivci postupně slábne, avšak nové pojetí vztahu mezi jedinci a společností zatím není zcela ustáleno.

II. 2 Hospodářský pokrok a výchova dětí

Do nedávna převládal pohled na Japonce jako na národ, který je schopen obětovat téměř vše svojí vizi ekonomického pokroku, poháněnou touhou dohnat Západ, kterou sdíleli jak političtí činitelé a firmy, tak jednotlivci. Reischauer na tohle téma píše: „*Kvůli potřebě získat od Západu právní a sociální uznání, nebylo nic nepřirozeného na tom, že byli odhodláni dosáhnout západních norem a získat od Západu uznání sebe samých, a to jak jednotlivci, tak i jako národ.*” Západ brali jako silnějšího soupeře a dohánění byla otázka cti: „*...většina Japonců jasně vnímá hierarchii prestiže mezi universitami, korporacemi, nebo mezi většinu ostatních věcí. Bylo by velmi zvláštní, pokud by to stejné vnímání výše a níže postaveného neaplikovali také na vzájemný vztah mezi státy.*“ (Reischauer: 402-3)

Kikkawa Takehiko, psychiatr, který vydal na téma hikikomori několik knih, poznamenává k tématu dopadu industrializace na výchovu dětí a atmosféru ve vzdělávacím systému: „*Naše země, ve snaze o moderní industrializaci, kladla ve všech věcech důraz na rychlost a podporovala produktivitu. Dále zpřísnovala kontrolu, sjednocovala standardy, tím otevřela cestu masové výrobě. Jinými slovy, pomocí těchto čtyř hesel se naše země stala nejřednějším výrobcem věcí na světě, zesílila ekonomicky a život obyvatel se o veliký skok zlepšil. To vše je jistě dobré. Ale co se dělo za našimi zády? ... Všiml jsem si, že odvrácenou stranou bleskového ekonomického rozvoje naší země jsou mnohá úskalí rozvoje osobnosti (kokoro).*“ (NHK: 59-60) Kikkawa nalézá paralelu mezi hesly, kterými se řídila industrializace a větami, které rodiče říkají při výchově svým dětem: ‚Pohni, rychleji‘ (*hajaku šinasai*), ‚snaž se‘ (*ganbarinasai*), ‚srovnej se‘ (*šikkari šinasai*) a ‚dělej to, co ostatní‘ (*minna to onadžijó ni šinasai*). Poukazuje na to, že snaha o takovéto srovnávání dětí je marná, neboť jde proti skutečnosti, že každý člověk je jiný a dětem i dospělým působí veliký stres.³⁵ Výchova dětí v atmosféře těchto hesel

---

³⁵ Školní pravidla, která se svojí přísností liší podle toho, o jak moc prestižní školu se jedná, často svým obsahem přesahují hranice školy a předepisují dětem kromě způsobu úpravy vlasů a uniformy například i to, na kterém rameni mají mít umístěnou školní brašnu při cestě do školy a na kterém ze školy, po které straně chodníku mají

byla v Japonsku zcela přirozená a jistě měla i své opodstatnění: cílem vzdělávání byla vidina jistoty v budoucnosti, dobré výsledky znamenaly úspěch při přijetí na prestižní školu a její absolvování zase znamenalo jisté, celoživotní místo u velké a stabilní firmy, která se o své zaměstnance starala až do smrti.

V osmdesátých letech dvacátého století, zároveň s dosažením dlouholetého cíle stát se světovou jedničkou mezi vyspělými zeměmi, začalo docházet k rozštěpení společné vize, ke ztrátě jednotného směru, kterým se Japonsko v poválečném období ubíralo. A to je podle mého názoru jeden z bodů, ve kterém se dnešní generace mladých lidí od té minulé diametrálně liší. To, že dnešní generace hledá i jiné cíle a hodnoty, než je hospodářská stabilita země, je samozřejmě důsledkem právě velké míry uspokojení jejich ekonomických potřeb. Japonsko se tak vlastně zařadilo k ostatním vyspělým zemím, jejichž obyvatelé se potýkají s tím stejným problémem.

Zároveň se zánikem obecně uznávaného společného cíle a měnící se představou o ideální podobě dospělosti začíná vycházet najevo rozpor ve způsobu výchovy, která je na výše uvedené cíle stále zaměřena. Problém velkého počtu dětí odmítajících školu, který začal být aktuální právě od 80. let, jsem již zmínila. Pro ilustraci uvádím příklad výpovědi 14: Tento chlapec se chtěl dostat na vyšší školu dobré úrovně, proto chodil do přípravné školy a pilně se učil. Na jednu stranu ho těšilo, že čím víc se učil, tím lepší měl výsledky, a více si věřil, ale na druhou stranu jej děsilo, že by takové tempo mělo pokračovat, i když dospěje. Báł se „nikdy nekončícího snažení“. Ve 2. ročníku 2. stupně základní školy dostal z nervového vypětí bolesti břicha a začal odmítat školu. To mu ale způsobovalo další nervové vypětí, protože se tím opozdil oproti ostatním vrstevníkům. Představu svého budoucího života popisuje slovy: „*V hlavě jsem měl nainstalovanou utkvělou představu, že dospělost je jakási dráha, a jet po té dráze co jen to jde nejdál, je jediný způsob, jak může člověk ve společnosti žít. Odpadnutí se rovnalo smrti.*”

---

od stanice ke škole jít, že nesmějí cestou domů ze školy navštěvovat kavárny a cukrárny a musí jít rovnou domů, pokud jim rodiče nepodepíší povolenku, chovat se na ulici tak, aby nepoškodily pověst školy a podobně.

(NHK: 197) Proto přerušil střední školu, a přestože v přijímacím řízení na vysokou školu obstál, znovu ji přerušil a zůstal v situaci hikikomori.

Velmi podobné zkušenosti popisuje i případ 2. Sice nezůstával zcela v izolaci od venkovního světa, ale desetileté období svého života považuje za duševní hikikomori (*kokoro no hikikomori*) a ilustruje dobře, jak mechanicky a automaticky mohou děti ve stávající atmosféře fungovat. V období, kdy si na střední škole začal uvědomovat blížící se přijímací zkoušky na vysokou školu, nemluvil už skoro s nikým, pokud se to přímo netýkalo učení. Bylo mu nepříjemné jíst s ostatními v jídelně, a proto trávil čas spaním v knihovně. Po škole šel rychle domů a chystal se na večerní doučování. Nikdy v učení na nikoho nespoléhal, ani se s nikým navzájem nepodporovali. Žil s pocitem, jakoby se připravoval na „zápas se svým rivalem“ a měl pocit, že rozhodně nesmí prohrát. Nikomu neříkal o svých pocitech (*honne*) a jen jako robot vykonával to, co po něm dospělí – rodiče a učitelé - chtěli. Dostal se na medicínu, ale nebylo to proto, že by měl sen stát se lékařem a pomáhat ostatním lidem, ve skutečnosti chtěl jít jen na co nejprestižnější školu. Sice ho rodiče ani učitelé přímo nenutili, ale cítil tlak (*semaru*), že nesmí chtít jinam, než na nejlepší university. Na vysoké škole již prospěch nefungoval jako prostředek vyjádření, podložení jeho existence. Nechodil se bavit s vrstevníky, dělal brigádu a čas trávil v posilovně. Přestal mít chuť se učit. Učil se jen to nejnnutnější, aby složil zkoušky, a pak to hned zapomněl. Neměl žádné blízké přátele, neměl se s kým poradit, když se mu přihodilo něco nepříjemného. (NHK: 26)

Podle jejich slov mohou dnešní děti vnímat vlastní studijní výsledky jako jediný možný prostředek vyjadřující jejich hodnotu. Mají pocit, že jejich rodiče je budou mít rádi a okolí je ocení, pouze pokud se budou přesně řídit těmito pravidly, budou rychlí, snaživí, budou se chovat vzorně a mít všechny věci v pořádku, a nebudou nijak vybočovat z řady. Jejich vlastní pocity, přání a názory spíše potlačují a nemají tak možnost naučit se s nimi zacházet, rozvíjet je, mluvit o nich. Své snažení směřují na imaginární cíle v budoucnosti. Doma nekomunikují a rodiče, spokojeni s tím, jak je jejich

potomek vzorný, si ničeho nevšimnou. Problém nastane až ve chvíli, kdy dítě dospěje do věku, ve kterém je samo schopné přemýšlet o budoucnosti a vidí, co jej v životě čeká.

Jeden otec, jehož syn byl po dlouhou dobu hikikomori, obhájí snahu rodičů o výchovu dětí zaměřenou převážně na studijní výsledky a na dosažení co nejlepšího vysokoškolského vzdělání slovy o tom, že on, jakožto středoškolsky vzdělaný zaměstnanec, byl v kariérním postupu předbíhán mladšími, ale vysokoškolsky vzdělanými kolegy. Proto pro svého syna považoval vysokoškolské vzdělání za záruku snadnějšího života v budoucnosti a lpěl na jeho dobrých výsledcích. (Šinokura: 84) Myslím si, že dokud bylo jasné, z jakého důvodu je nutné se v tak velké míře přizpůsobovat a podřizovat se požadavkům, ať už jde o známky ve škole či skupinové aktivity, i děti samy to časem jistě pochopily, ocenily záměry svých rodičů a pokračovaly ve výchově tímto směrem i u vlastních dětí.

Psycholog Kawai upozorňuje na to, že rozpad tradiční japonské rodiny v kombinaci s hospodářskou recesí v 90. letech vede u mladé generace k pocitu vykořeněnosti a odcizení. (Zelenzieger: 69) Zelenzieger uvádí, že podle průzkumu MTV Europe, který se zabýval pocity mladých lidí vůči svojí budoucnosti, bylo optimistických pouze osm procent lidí ve věku šestnáct až třicet čtyři let, a třináct procent lidí ve věku osm až patnáct let.³⁶ Zdá se, že v dnešní době už jen málokdo touží po dlouhých hodinách strávených v práci nikoli z nutnosti, ale kvůli dokazování vlastní obětavosti a snahy. Ale nalézt pro sebe jinou alternativu je velmi těžké, mimo jiné i z toho důvodu, že z dosavadního pohledu společnosti se upřednostňování vlastních priorit logicky jeví jako projev sobeckosti a nedospělosti. Pro generaci, která svůj život strávila tak urputnou snahou jednak o zabezpečení pohodlného života generaci následující, a také o vyrovnání se ostatním vyspělým zemím, je jistě nelehké setkat se s kritikou dnešní generace, která jejich životní cíle a hodnoty považuje za zastaralé.

---

³⁶ <http://www.rieti.go.jp/en/events/bbl/07061501.html>

V poválečném Japonsku, kde ve vzdělávání dětí a jejich výchově, ale i ve směřování země obecně, platily imperativy výše zmíněné Kikkawou, byl (a stále je) po dlouhou dobu ustálen systém celoživotního zaměstnání, ve kterém firmy přijímaly absolventy vysokých škol do pracovního poměru ihned po ukončení jejich studia, vždy v určitém období roku, všechny najednou. Lidé (hlavně muži) většinou pracovali celý život v jedné firmě a změna zaměstnání byla - hlavně pak v pokročilém věku - pouze výjimkou. S narůstajícím věkem se zaměstnanci dočkali i postupného růstu platu a pozice. Firmy své zaměstnance téměř nikdy nepropouštěly, a postupně je přemísťovaly z oddělení na oddělení. V takovém systému byla individualita, hlavně ve smyslu schopností nějak vynikajících mezi ostatními, či schopnost samostatné práce spíše na obtíž. Více byla ceněna přizpůsobivost a spolupráce, loajalita. Dnes se ale situace na trhu práce pomalu mění, dochází k propouštění nadbytečných zaměstnanců v rámci restrukturalizace (*risutora*) a do budoucna se dá předpokládat, že firmám již tolik nepůjde o uniformitu a homogenitu jejich zaměstnanců.

Tomuto trendu je nuceno se pomalu přizpůsobit stále více mladých lidí. Někteří tak činí dobrovolně, neboť nevidí celoživotní zaměstnání jako lákavou vizi pro svoji budoucnost, a přestože pro mnohé je tato volba stále ještě ideální, není již tak snadné se na takovou pozici dostat. Mladí lidé jsou v takovém případě nuceni buď se i nadále snažit o nalezení stálé pracovní pozice, nebo se vydat cestou *freeta* - krátkodobých či polovičních úvazků, brigád. V takovém případě může nastat problém ve chvíli, kdy člověk překročí určitou věkovou hranici, která je pro nástup do firmy na místo stálého zaměstnance stanovena, a tím se pro něj tato cesta uzavře.³⁷

Pro některé jedince může myslím takto rozporuplná situace s nejistou vizí zaměstnání, v kombinaci se špatným rodinným zázemím, neschopností komunikace, malým sebevědomím, zkušeností se šikanou a podobnými faktory působit jako příčina hikikomori.

---

³⁷ <http://www.jil.go.jp/english/documents/JILPTNo6.pdf>

Případ 10 popisuje svoji zkušenost s několikaletým střídáním prací v 80. letech, kdy ještě zaměstnavatelé termín *freeta* neznali: „*Kouknul jsem na inzeráty s nabídkou práce, a když mi něco padlo do oka, jsem šel tam na pohovor, po týdnu práce jsem zase hned odešel kvůli mezilidským vztahům, měsíc jsem nic nedělal a šel zkusit další...tak nějak to vypadalo. Na tohle je teď slovo freeta, ale v té době, když se někdo podíval na můj životopis, zareagoval otázkou: 'Vám už je 25 let a ještě nikdy jste nebyl ve stálém pracovním poměru?' a často mě odmítli už při pohovoru. Při tomhle jsem si uvědomil, že když vůbec nevím, co bych chtěl dělat, nebo alespoň snahu něco dělat, nevydržím u ničeho, co jsem začal jen tak.*“ (NHK: 173-174)

Nedobrá stav ekonomiky obecně zapříčiňuje člověku nutnost udržet si práci, byť špatně placenou, a znesnadňuje lidem jejich rozvoj. Lidé pak ztrácejí motivaci a zájem, stejně jako NEET, kteří se nevzdělávají, ani nepracují, a to pravděpodobně nejen proto, že by měli nedostatek příležitostí, ale i proto, že v těchto činnostech postrádají smysl pro vlastní budoucnost. Hikikomori, stejně jako NEET, nechodí do školy, ani do práce, ale na rozdíl od nich mají navíc i problémy v komunikaci s okolím.

Zatímco NEET bývá většinou problémem spíše chybějící motivace k jakékoli činnosti, kdy lidé navíc pracovat nemusejí, protože je má kdo živit, a nevidí tudíž smysl ani v práci, ani v dalším vzdělávání, hikikomori je, zdá se, často problémem lidí, kterým nechybí motivace a snaha, ale z různých důvodů se jim nedaří ji nasměřovat správným směrem.

Dá se možná říci, že se snaží spíše o to, co je až druhotné, a prvotní smysl jejich snažení jim uniká. Jinak řečeno lpí na tom, co si osvojili od minulé generace, ale protože prostředí postupně mění pravidla hry, je nutné tyto naučené obsahy zahodit a změnit – uplatnit „terciární výuku“, kterou se člověk „učí, jak prolamovat pravidelnost, jak se zbavovat svých návyků a zabráňovat jejich nabývání, jak přeskupit dílčí zkušenosti do dosud neznámých vzorců, a jak pojímat veškeré vzorce jako přijatelné pouze „do odvolání““ (Bauman: 149)

Někdy může neschopnost „zbavit se starých návyků“ nabrat například podobu, jako o případu 5, který toužil po studiu na vysoké škole, ale po přijetí nestudoval, nýbrž si jen udržoval vnější atributy vysokoškoláka. Nejdůležitější pro něj bylo, jak se jeví v očích svých rodičů a svého okolí (*menboku*): Pomocí brigády, kterou obvykle vysokoškoláci dělají, a stykem s jinými vysokoškoláky, se mu dařilo se v této roli udržovat, avšak po odchodu jeho vrstevníků pro něj jeho situace začala být neúnosná a stal se z něj hikikomori.

Jeho chování by bylo možné interpretovat tak, že jeho snaha směřovala směrem, který se mu jevil jako žádoucí, protože za takové je vysokoškolské studium obecně považováno. On sám tento pohled přijal, ale ztotožnil se s ním pouze povrchně. Možná, že pokud by byl v jiném prostředí, mohl by zahodit veškeré „staré návyky“ a opravdu upřímně se zamyslet nad tím, jaký význam pro něj vysokoškolské studium má, rozhodoval by se podle vlastního názoru a ať by bylo jeho rozhodnutí jakékoliv, každopádně by jednal uvědoměle.

Případ 9 také mluví o veliké chuti něco dělat, která byla blokována z důvodu jeho uvěznění v „bludném kruhu“ a nemohl ji tedy vůbec nikam nasměrovat: „*Člověk se nehýbe, proto to navenek tak vypadá (jako by byl líný), ale uvnitř v hlavě usilovně přemýšlí nad mnoha věcmi, je to únavné. Chtělo se mi křičet: ‚Já se neflákám, kdybych mohl, chtěl bych jít ven, chtěl bych i pracovat!‘, ale nemohl jsem, protože jsem se kvůli tomu, že jsem hikikomori cítil provinile.*“ (NHK: 123-124)

II. 3 Proměny rodiny, vztahy a výchova

Primární skupinou, do které člověk patří, je rodina. Tradiční (předválečná) japonská rodina (*ie*) nebyla jen jednou domácností, ale rozvětveným vícegeneračním společenstvím složeným z hlavní větve a mnoha vedlejších, mezi nimiž byl propracovaný systém hierarchických vztahů a pravidel, jehož cílem bylo udržení její kontinuity a jména. Důležitou roli hrála i úcta k zemřelým předkům a péče o ně. Hlava hlavní větve rodiny byla nejvyšší autoritou. Rodiny měly i rodinné podniky, zabývali se zemědělstvím, výrobou, obchodem. Osudy jejích členů – sňatky, zaměstnání a podobně, byly podřízeny snaze o zachování a rozvoj jména rodiny, bylo tedy nezbytné se přizpůsobit potřebám rodiny jako celku. Ta se ale zároveň o všechny své členy starala, v jejím systému měl každý své místo a byla zdrojem jejich identity.

Od rodiny v našem smyslu se liší hlavně v tom, že její hlavní úkol leží v zachování jména rodu, a nikoli pokrevního svazku. Pokud se ukázalo, že nejstarší syn není schopen rodinu (a její podniky) vést, byl na jeho místo adoptován někdo jiný. Jedinec byl nucen se pro rodinu obětovat. Nevěsta byla do rodiny přijímána na základě výběru a její pozice byla v hierarchii vztahů podřízena matce ženicha. Pokud nevěsta něčím nevyhovovala, byla vrácena do své původní rodiny. Její vlastní pozice v hierarchii byla zajištěna, upevněna a stoupala až díky dětem, které svazek přinesl, což mělo za důsledek vytvoření pevného pouta mezi matku a jejím nejstarším synem, protože právě ten byl zárukou jejího budoucího postavení v rodinné hierarchii.

S postupující industrializací a migrací vesnického obyvatelstva do měst se již v předválečném období začínají tyto velké rodiny štěpit a vznikají rodiny nukleární. Autorita hlavní větve zeslábla a vztahy mezi příbuznými z jednotlivých větví přestaly být určovány hierarchií a pozicí v rámci celé rozšířené rodiny, ale spíše osobními vztahy, přirozeným respektem. Kromě dosavadních sňatků na základě společného výběru rodiny se začaly častěji objevovat svatby na základě vzájemné lásky či sympatie novomanželů.

Poválečný prudký nárůst porodnosti zapříčinil další rozrůstání příměstských oblastí, kde tyto dvougenerační nukleární rodiny sídlily, a šíření

tohoto trendu i mimo města. Typická nukleární rodina i dnes žije v bytě či domě na předměstí, otec pracuje ve velké firmě za měsíční plat (*sarariman*) a matka se doma a stará o děti a o manžela (*sengjó šufu*). V té době se stal takový život pro mnoho lidí ideálem, který byl v kontrastu s představou tradičního života na venkově. Nukleární rodiny přestávaly být se svojí rozšířenou rodinou v tak blízkém kontaktu, a začaly fungovat do značné míry nezávisle na ní. (Vogel 165-180)

V dnešní době se člověk identifikuje hlavně jako člen firmy, ve které je zaměstnán. Pocit náležitosti k firmě, ve které je zaměstnán je velice silný, lidé jsou svým zaměstnavatelům mnohdy až bezmezně oddáni, o čemž svědčí například dlouhé přesčasové hodiny strávené v práci a jiné oběti. Jméno a prosperita firmy byla a mnohdy stále je považována za důležitější, než vlastní život zaměstnanců, který se potřebám firmy musí do velké míry uzpůsobit. K firemním cílům navíc v poválečném období přibyl i celonárodní cíl vybudovat silnou a konkurenceschopnou ekonomiku. V tomto smyslu bývají japonské firmy popisovány jako pokračování dřívějších rozvětvených rodinných společenství. (Zielenzieger: 69)

Rozdíl mezi Japonci a námi je výsledkem v první řadě způsobu výchovy v rodině. Japonská rodina se v dnešní době od té naší svojí strukturou nijak zvlášť neliší, avšak vztahy v ní stále ano. Ve vztahu matky a dětí je patrná velká fyzická blízkost, (společné spaní do poměrně vysokého věku, neustálé nošení na zádech namísto použití kočárku, apod.), absence přísného režimu, obětavost matky atd. Taková výchova dětí vede k vypěstování vztahu, který se projevuje jejich vysokým stupněm závislosti na matce. Tento vztah, japonsky „amae“, se z fyzické a psychické závislosti ve vztahu k matce mění v průběhu dospívání ve hledání přízně či sympatie u ostatních (amaeru) i v jiných mezilidských vztazích, hlavně pak vůči členům vlastní skupiny, blízkým lidem, tedy osobám v úzké sociální interakci (miučí). V našem společensko-kulturním prostředí máme ve zvyku vztahy závislosti na někom potlačovat a výchova směřuje k osamostatnění se, naproti tomu v japonských rodinách takové

chování aktivně podporují a tím ke vzniku a protahování problému hikikomori nechtěně přispívají.

Podle Saitóa je pro Japonce ideální takový vztah rodičů a dětí, kdy na sobě mohou navzájem emocionálně záviset (*otagai ni amaeru*). Vztahy k ostatním lidem jsou jakýmsi prodloužením tohoto vztahu vzájemné emocionální závislosti. I rozdíl mezi blízkými lidmi (*miuči*) a cizími lidmi (*tanin*) se odvíjí od toho, zda lze uplatnit *amae* – tedy zda je možné a vhodné na dané osobě emocionálně záviset a užívat si její dobré vůle a shovívavosti. Pro Japonce je velmi důležité, aby člověk uměl navazovat a „používat“ právě *amae*, což je podle Saitóa poměrně náročné umění. Člověk musí umět rychle a přesně odhadnout vzdálenost vůči druhému, a také být schopen *amae* opětovat – tedy přijmout závislost toho druhého, být shovívavý.

Při určování toho, kdo patří a kdo už nepatří do kategorie blízkých lidí (*miuči*), nehraje rozhodující roli pokrevní příbuzenství. Jak píše Nakane, jsou Japonci při získávání společenské identity závislí na místě, skupině atd., kam patří. Takové místo - škola, firma a podobně – pak nazývají přívlastkem „*uči no*“, což v překladu znamená „naše“, „vlastní“, a který stejně tak používají, když poukazují na vlastní rodinu (*uči* znamená rodina). (Nakane: 47-54) V rámci toho pak člověk může považovat za „*miuči*“ své kolegy v práci či spolužáky ve škole, ale příbuzní pro něj přitom za určitých podmínek mohou náležet do kategorie cizích lidí (*tanin*), neboť je toto dělení kontextuální.

Kultura „*amae*“ (*amae bunka*), vytváří v kombinaci s proměnlivým vědomím příslušnosti k „*miuchi (miuči išiki)*“ dvojí normy, podle kterých se chování lidí řídí. (Saitó 2003: 110) Vůči lidem patřícím do kategorie *miuči*, se kterými má jedinec blízký vztah (je zde přítomno *amae*), se může chovat přirozeněji a upřímněji, může ve větší míře vyjadřovat a prosazovat své vlastní názory a přání (*honno*) s vědomím, že jej druhý pochopí a bude vůči němu empatický. Zcela jiným způsobem se však bude chovat k lidem patřícím do kategorie *tanin* (*amae* přítomno není). Vůči lidem patřícím do této skupiny je třeba zachovávat tvář, chovat se formálněji a spíše se přizpůsobit situaci, než neprosazovat své vlastní názory či přání.

Saitó v této souvislosti podotýká, že zatímco na Západě se problémy s adaptací na sociální rámec projevují jako antisociální chování – zločin, v Japonsku se tento problém projeví nejdříve jako nedařící se *amae* (*amae heta*), což se tedy netýká v první řadě vztahu jedince ke společnosti obecně (*tanin*), ale naopak vztahu jedince k jeho blízkým, hlavně pak rodině (*miučí*). (Saitó 2003: 111)

I hikikomori tedy u mladých Japonců podle Saitóa často souvisí s jejich špatně vyvinutou schopností, či citem, jak používat *amae*. Píše, že tito lidé proto nejsou schopni navázat vztah vzájemné shovívavosti a závislosti. Často jsou tak hrdí, že si nedovolí žádné *amae* – nepřipustí, že by se měli spoléhat na shovívavost druhého člověka. (Saitó 2003: 109) Přeneseně se to dá říci také rodině, která řeší problém hikikomori sama právě proto, že se nefunguje vztah *amae* vůči příbuzným, přátelům či blízkým osobám (přílušníkům *miučí*), což jinými slovy znamená, že před nimi problém otevřeně nepřizná a dostane se tak do situace hikikomori celá. (Saitó 2003: 108-9) Podle mého názoru to v širším smyslu souvisí s problémy v komunikaci. Rodina se zdráhá o problému říci příbuzným a blízkým lidem z například z toho důvodu, že by před nimi matka ztratila svou tvář, protože jejich komunikace je pouze povrchní a vztah ne zcela upřímný, chybí mezi nimi porozumění, empatie a shovívavost.

Během rané socializace se dítě zároveň s očekáváním porozumění a shovívavosti od vlastní matky a později od jiných lidí naučí akceptovat i jejich autoritu. Ve škole se tak děti učí autoritě skupiny, kolektivu, se kterým je vedeno k souladu a harmonii, a při jejím udržení mají na oplátku zajištěno uspokojení vlastní potřeby pocítovat porozumění, vzájemnou shodu, souhlas, pocit náležitosti. Lebra při popisu rané socializace dítěte poukazuje na výchovné metody vedoucí ke snaze dítěte o vyhnutí se hanbě a zesměšnění. Pokud se dítě nechová způsobem, který je považován za adekvátní, je zesměšňováno, okolí se mu posmívá a dítě se cítí trapně. To vede k jeho potřebě chránit si před okolím svoji tvář, a tato potřeba se v průběhu dospívání a dále pak v dospělosti projevuje zvýšenou citlivostí vůči tomu, co si o něm okolí myslí, jakým způsobem daný člověk na okolí působí. Potřeba ochrany vlastní tváře se

tedy projevuje snahou o dostátí všem požadavkům, které jsou okolím kladeny. (Lebra, 150) V příručce od japonského ministerstva, která vysvětluje, jaké by si děti měly osvojit dovednosti během školky je potřeba samostatnosti při obouvání či na toaletě odůvodněna tím, že pokud si dítě takovéto dovednosti neosvojí, mohlo by být kolektivem zavrženo. O tom, že takové dovednosti jsou dobré pro jeho osamostatnění, nebo o výhodě, která z toho plyne pro matky, se tam nezmiňují.

Sankcí za neshodu a nesoulad může být přehlížení a ignorace, v extrémním případě i vyloučení ze skupiny. Například pro neposlušné děti je takovým trestem nikoli domácí vězení, ale ponechání venku za dveřmi domu, diletantní zaměstnanec firmy je přesazen do nejvzdálenější části kanceláře, v rámci vesnic hrozí v krajním případě ostrakizace (*mura hačibu*). Z toho plyne veliká autoritativnost skupiny nebo-li nepsané pravidlo, že vůle skupiny je přednější, než vůle jednotlivce. Jedinec je přitom integrální součástí skupiny, má v ní oporu, ochranu a také zdroj identity, ale pokud se nechová v souladu s ostatními, je na to přímo či nepřímo upozorněn. Tato pravidla bývají sice z pohledu vnějšího pozorovatele nelogická či dokonce absurdní, ale pro jedince jako člena skupiny není snadné (nebo možné) to nějakým způsobem změnit. Kombinace japonských přísloví o hřebíku, který pokud vyčnívá, musí být ihned zatlučen, a o lidech, kteří se - pokud jdou všichni zároveň - nebojí přejít křižovatku na červenou, tuto vlastnost podle mě dobře vystihuje.

Během přechodu z rodinného prostředí do školního se dítě vyrovnává s řadou změn a musí se učit novým pravidlům. Rodinné prostředí je pro dítě místem, kde si může užívat shovívavosti okolí - *amae*, kde se o něj starají a kde má poměrně velikou volnost, zatímco ve školní prostředí se po něm vyžaduje spolupráce s ostatními, organizovanost a poslušnost. (Peak: 11-13)

Rozdělení rolí učitelů a rodičů je jiná, než na jakou jsme zvyklí v našem prostředí. „V Japonsku jsou za vštěpování sociálního chování ve školním prostředí zodpovědní učitelé, nikoli rodiče. Učitelé ve škole od dětí neočekávají, že při nástupu do školy již budou mít osvojené sociální

dovednosti, ani že budou znát pravidla dobrého chování. A matky neberou jako svoji povinnost vychovávat doma děti podle pravidel, jaká budou mít ve škole. Tato dvě prostředí jsou zcela odlišná.” (Peak: 11)

Míra přizpůsobení se skupině je vyšší v kolektivistické společnosti, za jakou je japonská společnost považována. Pokud se má jedinec správně chovat ve skupině, je považováno za normální, že svá osobní přání a cíle podřídí těm skupinovým, a je nutné, aby každý dodržoval zdrženlivost (*enryo*) ve vyjadřování svých emocí a pocitů. Děti musí fungovat v harmonii s ostatními ve skupině. Pokud někdo příliš lpí na svých přáních a nepřizpůsobuje se, nebo se moc prosazuje, je jeho chování označeno za sobecké, rozmazlené (*wagamama*). Osobní pocity a přání nesmí narušovat zájem skupiny. Jedinec musí myslet v první řadě na ostatní a snažit se bez vysvětlování předem odhadnout jejich úmysly, přání, co by chtěli (*kúki wo jomu*, resp. *omoijari*). Vyučovací předmět morálka (*dótoku*), který je vyučován během celého 1. a 2. stupně základní školy dětem přibližuje pravidla a normy společnosti a jak se má člověk správně chovat v jednotlivých sociálních rolích, aby byl v souladu se společností a nevybočoval z řady.

Naproti tomu doma, mezi svými nejbližšími je normální být *wagamama* a užívat si *amae*. Podle Šinagawy (Peak: 14) je poskytnutí prostoru a příležitosti k relaxaci a uvolnění dokonce považováno za hlavní funkci rodiny a zdůrazňuje důležitost rozdílu mezi chováním vůči členům rodiny a chováním vůči okolí. (Doma si dítě vezme, co chce, kdykoli ho napadne to použít, nebo se bouří, pokud je mu něco zakazováno. Naopak v kolektivu se musí nejdřív dovolit, požádat, a pokud je mu odmítnuto, nejeví známky protestu). I když ve školce si samo obouvá boty i se samo obléká, doma je mu dovoleno projevovat *amae* a nechat se obouvat i oblékat od matky.

Tato pravidla společenského chování jsou podle Peaka v Japonsku vštěpována dětem ve škole, ne doma. Vztahy v rámci rodiny jsou totiž jiné, než v rámci jiných skupin a nemohou proto sloužit jako jejich vzor. Na tom se podle Peaka shodují rodiče i učitelé. Hikikomori bývají velice přemýšliví a citliví lidé, pro které není snadné se v tak velké míře přizpůsobit skupině, do

které patří. Právě vědomí vlastní odlišnosti jim může způsobovat problémy s navazováním přátelství a s komunikací obecně. Stejně jako při prvních zkušenostech s pravidly kolektivu, mohou vznikat problémy s adaptací i při přechodu na vyšší stupeň školy a posléze do zaměstnání.

Důsledky vztahu, kdy jsou hikikomori na vlastních rodičích či matce citově velmi závislí a jejich frustrace z neschopnosti s vlastní situací jakkoli pohnout, často vedou až k domácímu násilí. Případ 7, který žil sám se svojí matkou, mluví o své zkušenosti takto: „*Ve srovnání s ní (matkou) jsem se bál společnosti, která neodpovídala mým představám, a kvůli předchozím zpackaným pokusům pracovat jsem neměl žádnou sebedůvěru, nerozuměl jsem vlastním pocitům a tak jsem byl hikikomori. Když jsem byl doma, tak přestože jsem nepracoval a nevydělával, neuklízěl ani nepomáhal, matka mi vařila 3 jídla denně. Na jednu stranu bylo lepší být hikikomori. Protože sám jsem nemusel nic dělat. Myslel jsem si, že to, co dělám je v pořádku. To, že se nemohu zapojit do společnosti, jsem sváděl na otce a matku. Že jsem hikikomoi kvůli nim. Pokud něco nebylo podle mých představ, převrátil jsem stůl s teplým jídlem, které mi matka uvařila. ... Matka se mě bála, byl jsem sobecký a násilný. Vše, co jsem si přál, mi koupila a dopřála, absolutně všechno pro mě udělala. ... Takto jsem žil přibližně od 19 do 27 let. Místo toho, abych odešel a osamostatnil se, zvolil jsem život v těsném přilnutí k matce. Kvůli oidipovskému syndromu (mazakon) jsem nemohl odejít (přestat být hikikomori), a navíc jsem měl od začátku období hikikomori za to, že pokud mám odejít, musím jít na prestižní universitu a ani mě nenapadlo, že život může být různý, úplně jiný. ... Myslel jsem černobíle. Pokud bych měl i šedou zónu uprostřed, mohl jsem se možná z hikikomori dostat i dřív.*” (NHK 109-110)

II. 4 Individualita a dospělost

Myslím si, že ve smyslu autonomie vykoupené izolací by se dala nalézt určitá paralela mezi alespoň některými hikikomori a poustevníky v minulosti. Takoví hikikomori jsou vlastně moderní poustevníci. Dříve odcházeli poustevníci do hor, kde žili z toho, co jim příroda dala, nebo z občasných milodarů, dnes odcházejí do svých pokojů, kde je živí jejich rodiče. V japonštině se poustevník řekne „*josutebito*“ – což znamená „člověk, který zahodil svět“ – a už podle toho je zřejmé, že tito lidé buď odcházeli do samoty, kde mohli žít beze všech omezení, které na ně život ve společnosti (*seken*) kladl, nebo žili stranou veškerého dění. Dokud člověk ve společnosti žije a je do ní plně zapojen, je pro něj těžké o ní objektivně přemýšlet a uvědomovat si svůj vztah k ní a vlastně i sebe sama. Myslím, že to obzvlášť platí pro japonskou společnost, ve které je vlastní identita člověka do velké míry určována jeho sociální rolí a skupinou, do které náleží a může z velké části překrývat vlastní jedincovo já. (Lebra)

Podle Abeho názoru hráli takoví „poustevníci“ důležitou úlohu v japonské literatuře. Jako příklad uvádí hrdinu Sósekiho románu *Sorekara*, který nebyl člověkem plně zapojeným do kola společnosti, ale stál jaksi opodál, což mu právě umožňovalo vidět a hodnotit vztah jedince ke společnosti a jeho místo v ní. Abe dokonce píše, že tito „poustevníci“ (či samotáři) byli vlastně ojedinělými individualitami (*kodžin*), které se vždy v japonské společnosti vyskytovali jen jako výjimky: „*Lidé, kteří způsob existence vlastního já hledali a uvědomili si jej, byli v důsledku toho nuceni zvolit si už navždy „poustevnický“ způsob života.*“ (Abe: 203) V tomto je tedy zřejmá paralela s hikikomori. Z jejich výpovědí je často znát, že během období vlastní izolace také hledají způsob, jak ve společnosti existovat jako individuality, uvědomují si rozdílnost vlastních hodnot a hodnot skupiny, do které náleží, či hodnot ve společnosti obecně uznávaných a musejí se proto neustále vyrovnávat s vlastní odlišností, hledat své místo.

Vyvstává zde otázka, proč je dnes v Japonsku tolik poustevníků a samotářů. I v naší společnosti řeší lidé podobné vnitřní konflikty a rozpory

jako hikikomori. Ovšem myslím si, že u nás, pokud při řešení takového problému dojde člověk k určitému rozhodnutí, je pro něj na rozdíl od Japonce v některých věcech snadnější se podle svého přesvědčení i zachovat, a okolí se s tím snadněji vypořádá. Lidé mají větší prostor pro to, aby se mohli „vypořádat s minulostí“, či (znovu)tvořit sebe sama. Například pokud mají problémy kvůli vztahu s rodiči, je naprosto přípustné a normální (třeba i za pomoci psychologa) své rodiče kritizovat, zhodnotit minulost a vymezit sebe sama. Nejdramatičtěji se to děje v období dospívání, ale i kdykoli v dospělosti, má-li člověk tu potřebu. Právě tím, že si člověk uvědomí své vlastní priority a hodnoty a dokáže je oddělit od hodnot svých rodičů, osamostatní se a dospěje. U dospělého člověka je u nás široce respektováno jeho právo se samostatně rozhodnout, jakým způsobem zhodnotí svoji dosavadní minulost a vztahy v ní, a nemusí se na rozdíl od Japonce cítit povinen za každou cenu dostávat závazkům, které v japonské společnosti automaticky ze vztahu k rodičům plynou.

Co v Japonsku znamená dospět? Dostávám se opět k tématu rodina. Tradiční konfuciánská představa dospělosti je spojena s dostáním závazků vůči rodičům a rozšířené rodině. Osamostatnění a dospělost ve své ideální podobě neznámá, že mladý člověk odejde z domu a založí svoji vlastní rodinu, naopak je ideální podoba zralosti taková, že mladý člověk přebírá na sebe zodpovědnost svých rodičů a začleňuje se do systému vztahů v rozšířené rodině a stává se jedním z pokračovatelů rodu. Ideální rodina je vícegenerační. Jak jsem se ale již zmínila, tento ideál už dlouho neodpovídá realitě života většiny japonských rodin. Model soužití příbuzenstva jakožto rozšířené rodiny ustupuje modelu rodiny nukleární, jehož základnou jsou rodiče a děti.

A právě tyto rozdíly mezi tradiční a moderní podobou rodiny mohou občas vést k hikikomori. Nuklearizace rodin dále postupuje, ale za základ a ideál je přitom stále považováno soužití více generací. Když se lidé snaží na jedné straně vyhnout nepříjemným mezigeneračním sporům, ale na druhé straně udržet vzájemnou závislost rodičů a dětí, dochází nevyhnutelně k jejich separaci a izolaci, jejich komunikace se přerušuje. Paradoxně se tedy střetává

snaha o osamostatnění i o vzájemnou závislost. Nukleární rodina totiž nestojí na předpokladu osamostatnění dítěte, hlavní osa vztahu není osa muž-žena, ale osa rodiče-děti. Rodina pak tvoří uzavřenou kapsli vztahů vzájemné závislosti, do které je jedinec uzavřen. Tyto problémy pramenící z modernizace v prostředí konfuciánské kulturní tradice podle Saitóa jistě sdílí s Japonskem i Korea, bohatší části Číny či Taiwan. (Saitó 2003: 116-117)

Na téma vztahu japonských rodičů a dětí upozorňuje na zajímavou skutečnost profesor tokijské Gakugei university Jamada Masahiro. Vychází z toho, že většina hikikomori jsou stejně jako *parasaito šinguru* ekonomicky závislí na svých rodičích. Hlavním úkolem japonských rodičů je usnadňovat svým potomkům jejich život, přebírat na sebe jejich břímě. Z toho je podle jeho názoru patrné, že v přístupu japonských rodičů k výchově dětí je silně zastoupena sebeobět', snaha usnadnit svým potomkům co možná nejvíce jejich život, což považují za svůj hlavní úkol a čímž zároveň projevují svoji rodičovskou lásku a péči. To vše by jim měl v ideálním případě potomek v budoucnosti oplatit. Naproti tomu v Evropě a Americe, kde je za nejdůležitější úkol rodičů považována taková výchova dětí, která směřuje k jejich osamostatnění, je rodičovská péče a láska projevována hlavně předáváním zkušeností společnými hrami, aktivitami, komunikací. To může sloužit jako vysvětlení, proč jsou japonské rodiče ochotni své děti žít i jako hikikomori. Jejich úkol je v první řadě obětovat se pro potomka a usnadnit mu jeho život, ne jej připravit a dovést k osamostatnění se. (NHK: 289-290)³⁸

Dnes se dospělý člověk označuje jako „šakaidžin“ – to znamená někdo, kdo je schopen v plné míře převzít zodpovědnost, kterou na něj společnost a sociální rámec klade. Pro „osamostatnění se“ je pak používáno slovní spojení „šakai ni deru“. Za tímto výrazem se skrývá význam osamostatnit se, najít si práci a stát se jedním z pracujících dospělých – „šakaidžin“. Nezbytné je proto osvojit si „džóšiki“, nebo-li všeobecně známá pravidla, která sdílejí dospělí lidé „šakaidžin“. V Japonsku je právě neúspěch dospět často příčinou

---

³⁸ Výzkum na téma srovnání výchovy dětí v japonských, korejských a USA rodinách: <http://www8.cao.go.jp/youth/kenkyu/kodomo/kodomo.htm>

hikikomori. Pro Japonce je totiž rozpor mezi tradičním pojetím dospělosti a moderním akcentem na vlastnosti být individualistický (*kodžinteki*) a na schopnost vymezení sebe sama vůči ostatním, (*džibun ga aru*) velice palčivý problém.

Zdá se mi, že v časopisech pro mladé a v reklamách se velmi často objevuje důraz na slovo osobitý, originální (*kodžinteki, koseiteki*). Být individualitou je dá se říci jakási módní vlna, a pokud jde o časopisy a reklamy, je vždy přiložen i návod jak toho dosáhnout, většinou však jde o velice povrchní znaky toho, jaká je ideální představa individuality – co si obléci, kde nakupovat, co jíst a pít, v jakém jezdit autu. Psycholog Kawai na téma individualismu poznamenává: *“Lidé na Západě mají za sebou dlouhou historii vývoje individuality a mají pevně zavedený způsob utváření vztahů s ostatními.... Často si myslím, že pro nás pro Japonce je nynějším úkolem přijít na to, jak se stát individualitami, aniž bychom přitom záviseli na Křesťanství.”* (Zielenzieger: 70)

Problém individualizace je v Japonsku aktuální už od 70. let. Podle DeVose byl již v té době nejpalčivější pro japonskou mládež: *„V japonském sociálním systému bylo přijetí zodpovědnosti dospělého extrémně krizovým místem životního cyklu. Jak mladí muži, tak ženy cítili tlak podřídit své pohnutky rodinným rozhodnutím. Obzvláště muži se museli zcela odevzdat diktovaným cílům, a to v podobě aktivního plnění pracovních povinností, ať už k tomu nacházeli uvnitř sebe ochotu či nikoli. Ve své potřebě plnění pracovních závazků museli mladí muži stlačit svůj široký pohled na společnost, ke kterému byli stimulováni v době dospívání, do mnohem užší omezené byrokratické pozice nebo nevýznamné úlohy ve velké firmě. V případě venkovské rodiny museli pokračovat v pracném a namáhavém farmářském životě a to i navzdory stimulace k jinému povolání. Alternativou bylo násilím se vymanit z rodiny, vůči které stále pociťovali silné závislostní vazby a vybudovat svou vlastní kariéru.“* (DeVos: 482) Tato charakteristika již dnes sice neplatí bezezbytku, ale na rodině nezávislé rozhodování o tom, jak naložit s vlastním životem ještě stále není zcela samozřejmé.

Lebra na téma individualismu v japonské společnosti zmiňuje: “Všechno to napovídá tomu, že individualita stojí pro Japonce na opačné straně zapojení se do společnosti (*social involvement*). Autonomie jedince je zajištěna a chráněna pouze v izolaci ze společnosti (*social isolation*), jen když je vyhlášeno sociální embargo. Individualita neleží ve společnosti, ale mimo ni.....” (Lebra: 158) Pro Japonce je sociální zapojení zároveň velká přítěž, které by se často rádi zbavili. Například je to velmi patrné u nálezení ke skupině, která je na jednu stranu neodmyslitelnou podmínkou pro to, aby člověk mohl žít šťastně, ale na druhou stranu je člověk nucen se přizpůsobovat vůli skupiny i proti své vlastní vůli. Čím více člověk přijme za svou hodnotu solidarity, tím silněji bude vnímat nutnost dostát závazku, který mu tím vzniká. Japonci sice vnímají krásu v konceptech vcítění se do pocitů druhých (*omoiyari*), závazků a povinností (*on* a *giri*), ale stejně tak si uvědomují i nepříjemnosti a obtíže, která s sebou nesou. Pokud od někoho přijme pomoc, znamená to, že mu to bude muset jednou oplatit.

Jeden ze způsobů, jak si Japonci udržují psychickou integritu má podle Lebry podobu introspekce, což je prostředek, jak objevit a znovuobjevit sebe sama (*džibun*). Introspekci je možné plně vychutnat pouze v izolaci. Lebra tím vysvětluje i rozšířený zvyk Japonců vést si deník, který je vlastně psaným důkazem a potvrzením vlastního já (*džibun*). Introspekci si člověk může ověřit, že i přes velké sociální zapojení a požadavky, které jsou na něj kladeny, neztratil zcela úplně svoje vlastní já (*džibun*) a svoji osobnost (*kokoro*). Když je člověk zahlcen požadavky okolí natolik, že ztratí sám sebe, je to prostředek, jak se znovu nalézt. Lebra mimo jiné vyvozuje, že konfrontace s vlastním já v izolaci od společnosti vlastně posiluje jasné oddělení mezi vnějším a vnitřním světem a vědomí této duality. (Lebra: 158-9) Období hikikomori se tedy dá chápat i jako dlouhé období introspekce, kdy člověk pocítuje nechuť či nesnáz opět se zařadit do společnosti právě ze strachu, že ztratí sám sebe.

Aby si člověk mohl uvědomit sebe sama, je pro něj nezbytné získat od skupiny, ve které žije alespoň malý odstup, což je však pro Japonce často složité. Proč je to pro nás snadnější, vysvětluje DeVos: „*Pro Japonce je velmi*

obtížné překonat základní pocit náležitosti, protože je kulturou přinucený zůstat pevně spojený s primární rodinou, ať už ho to uspokojuje nebo ne. Západní kultura naopak mnohé nutí opustit takovéto primární rodinné vazby a rozvíjet se mimo ně. Zkrátka kritizovat minulé včetně vlastních rodičů a pokoušet se změnit budoucnost..." (DeVos: 478) Jedinec je u nás zkrátka schopen otevřeněji kritizovat například neuspokojivý charakter vztahu s rodiči, k čemuž má Japonec větší odpor z důvodu hluboce vštěpovaného pocitu úcty a závazku vůči rodičům. To je možná důvod, proč pro hikikomori není snadné objektivně zhodnotit jejich vztah k rodičům a vymezit se vůči nim, což je ale pro prolomení jejich stavu velice důležité.

Případ 2 popisuje zkušenost s potřebou začít se chovat vůči rodičům podle svých opravdových pocitů, a ne podle toho, co od něj rodiče očekávali: "Abych se mohl osamostatnit, musel jsem od základů změnit vztah s rodiči. Od období dospívání jsem nikdy neukázal rodičům své opravdové pocity, ve skutečnosti jsem vždy své pocity uhladil a přizpůsobil, a když jsem si tohle uvědomil, říkal jsem si, co vlastně byl můj dosavadní život." (NHK: 27) Začal tedy postrádat smysl v udržování povrchního vztahu s rodiči, a začal se chovat podle pravých pocitů - *honne*. Z počátku se to snažili vyřešit sami, ale pro lepší pochopení situace se pak obrátili na psychiatra.

Ke způsobu, kterým jsou děti vychovány k takovému pocitu závazku, který není snadné překonat, DeVos uvádí: „Nejsilnější zbraň tradiční japonské matky při výchově dětí je především sebeobětování, se kterým se oddává svým potomkům. Má tendenci „trpět“, spíše než by jim zakazovala nebo bránila v jejich chování uchýlením se k fyzickým trestům nebo verbálnímu kárání.... Dítě se učí zranitelnosti milovaného a obává se svojí vlastní schopnosti ublížit. Matka, která se vyčerpá ve prospěch svého dítěte, je zdrojem potenciální viny, které takto vychované japonské dítě nemůže uniknout." (DeVos: 479-480) Japonské matky jsou velice obětavé. I Vogel popisuje ohromnou intenzitu, s jakou japonská matka spoluprožívá se svým potomkem všechny jeho těžké životní chvíle, jako je období přípravy a skládání přijímacích zkoušek. Právě na ní leží velký kus zodpovědnosti za jeho úspěch, a strach z toho, že v případě

neúspěchu bude v očích sousedek vypadat jako nekompetentní matka. Na dítě tato skutečnost nepůsobí jen jako podpora, ale i jako tlak, vyvolává v něm pocit dvojí odpovědnosti. (Vogel: 45-54).

Jak již výše zmiňuji, je kromě silného pouta k matce tradičně zdůrazňovanou hodnotou i veliká těsnost rodinné jednotky. Identifikace sebe samého jako rodinného příslušníka a nikoli jako jedince s individuálními touhami a cíly byla v minulosti v japonské společnosti brána jako samozřejmá. Po válce se díky demokratizaci staly individuální cíle jedince morálně akceptovatelné, ale neschopnost vymezit sebe sama vůči ostatním (*džibun ga aru*), nebo vnímat sebe sama odděleně od dané sociální role přetrvává do současnosti. (DeVos: 476-7).

Dnes je myslím sice potíž vymezit sebe sama vůči ostatním, o kterém mluví DeVos stále aktuální, ale hlavně u případů hikikomori je dle mého názoru ještě naléhavějším problémem jejich neschopnost nalézt individuální cíl, a také cestu jak jej dosáhnout. Tento názor nacházím i u novinářky a spisovatelky Egawy Šóko, která mluvila s hikikomori o tom, zda vědí, co by v životě chtěli dělat. Na tuto otázku jí jeden z nich odpověděl, že na nic takového nemohl přijít, a právě to bylo to pro něj velmi nepříjemné. Dodává, že dnes, kdy už je díky relativnímu bohatství dosaženo stabilní kvality života, je jen přirozené, že lidé přemýšlí o tom, jak žít ještě lépe a zároveň jim záleží na tom, aby v životě dělali to, co chtějí: „*V době, kdy se celé Japonsko vytrvale rozvíjelo, nesnažil se každý jen o to „co chce dělat“, ale naopak stát, firmy a organizace měli s jednotlivci společný cíl, kterým byla snaha o dosažení bohatství.*“ (NHK: 93-94). Dnešní hikikomori mají často problém sladit jejich vlastní cíle s požadavky, které jsou na ně kladeny. „*Mám pocit, že jsou příliš pohlceni celospolečenskou tendencí rozdělovat nejen firmy, ale i lidi na vítěze a poražené.*“ (NHK: 95) Mají pocit, že pokud se přizpůsobí, budou okamžitě patřit mezi poražené a tak se raději stáhnou do izolace. Nedaří se jim nalézt zdravou hranici mezi vlastní individualitou a existencí ve společnosti.

Podle mého názoru je patrná jednak neochota hrát své sociální role podle pravidel, jejichž opodstatnění se postupně ztrácí, a zároveň nedostatek jiných pravidel, jak ve společnosti fungovat, které by byly dostupné, vyzkoušené a akceptované. Tento problém se netýká pouze Japonska, ale i jiných vyspělých zemí. Avšak v Japonsku, kvůli velkému důrazu na přizpůsobení se skupině, může snaha o nalezení vlastního způsobu života snadno vést až k izolaci jedince. Izolace je v takovém případě důsledek buď sankce za neshodu - zavržení jedince skupinou, nebo důsledek jeho strachu z toho, že bude okolím odsouzen za vlastní odlišnost.

III. VÝZNAM OBDOBÍ HIKIKOMORI

Japonsko je zemí, která dosahuje jednoho z největších počtů sebevražd na světě.³⁹ Po internetu se šíří informace o tom, jakým způsobem se dá sebevražda nejlépe spáchat, a vznikají skupiny, které páchají společné sebevraždy. V roce 2007 dokonalo sebevraždu 32.155 lidí, z toho 8.515 jich bylo ve věku do 40 let.⁴⁰ Ve výpovědích hikikomori jsem se také často setkala s pokusy o sebevraždu, například u případu 10, který se ze své izolace nebyl schopen vrátit zpět do školy: „*V té době se ve mně opět začala rodit myšlenka, zda bych neměl zemřít. Pro společnost nejsem k ničemu dobrý, jsem člověk, který by na tomto světě ani nemusel být, člověk, který kdyby se nenarodil, bylo by lépe. Takto jsem začal přemýšlet. ... Jednou jsem opravdu vzal pásku a jel autem na docela vzdálené opuštěné místo. Tam jsem přelepil páskou výfuk, nastartoval motor a lehnul si do auta. Říkal jsem si, že takto mohu zemřít snadno, bez utrpení... Ale nakonec, i když jsem došel až tam, dokonat se mi to nepodařilo. Ne že bych si to rozmyslel a pozitivně si řekl ‚budu žít‘. Myslím, že dokonat sebevraždu se samozřejmě bojí každý člověk. Stejně to bylo i v prvním ročníku 2. stupně základní školy, když jsem stál na parapetu a byl až na hraně, svíral jsem okenní rám oběma rukama a nakonec nevyskočil.*“ (NHK: 173-174)

Hikikomori je mimo jiné pro lidi způsobem, jak se vyhnout silnému stresu a pocitům bezvýchodnosti, které by teoreticky v některých případech mohly vést až k sebevraždě. Pokud mají příležitost, při správné reakci rodiny, podpoře a příležitosti se opět zapojí do společnosti, nejspíše při setkání s lidmi, kteří je dovedou pochopit.

Saitó klade důraz především na příležitost k seznámení se: „*Poslední dobou jsem měl příležitost poslechnout si na sympoziích o hikikomori, co říkají sami aktéři a opět jsem si uvědomil, jak moc důležitá jsou pro ně seznámení, setkání. Mnoho z nich často zdůrazňuje, jak velikou podporou pro ně bylo seznámení se s lidmi ve skupinách a denních stacionářích, či setkání s přáteli v*

³⁹ <http://www.mhlw.go.jp/toukei/saikin/hw/jinkou/tokusyuu/suicide04/>

⁴⁰ <http://www.npa.go.jp/toukei/chiiki8/20070607.pdf>

soukromí.“ (NHK: 40) Jeden hikikomori to vyjádří slovy: „*Když jsem sám, neděje se nic. Ale když jsem s někým, vždy se něco děje.*“ (NHK: 41) Dodal, že stát se mohou i negativní věci, protože být s lidmi není vždy úplně snadné, ale dokud je člověk v situaci hikikomori, nestane se nic, nebo je to alespoň velmi nepravděpodobné.

Podobné výroky o tom, že při opuštěnosti a bez účasti třetí osoby je návrat mezi lidi těžký, ne-li nemožný, se vyskytují velmi často, téměř ve všech výpovědích, se kterými jsem pracovala. Stačí, aby měl hikikomori tu pravou příležitost s někým se seznámit, protože člověk může změnit sám sebe, nebo situaci, ve které se nachází, často právě díky tomu, že se s někým novým setká, nebo díky náhodám, a je to mnohem pravděpodobnější, než změna svojí vlastní vůlí. Podle Saitóa je důležité nejen se s lidmi setkávat, ale také se s nimi rozcházet, protože právě tím člověk vyžívá, a socializace je právě účastí na takovémto setkávání se a loučení. Všichni hikikomori ale nežijí zcela bez těchto setkání. Když se člověk věnuje koníčkům a má nějakou aktivitu, stávají se pro něj právě tak důležitým objektem, jako je setkávání se s lidmi. Proto je pro hikikomori velmi důležité, aby se úplně neuzavírali: „*Nepobízím aktivně hikikomori, aby šli do práce, nebo do školy. Ani je nepoučuji o jejich povinnostech a morálce. Jenže při ztrátě příležitosti k těm opravdovým setkáním, člověk zeslábne...*“ (NHK: 43)

Velký význam pro vyřešení jejich situace má dobrá informovanost, případ 2 to vyjádřil slovy: „*Do chvíle, kdy jsem se dověděl o hikikomori jsem sám nechápal, v jaké se nacházím situaci, ale jak jsem narážel na různé informace, začal jsem být schopný objektivně vidět situaci, ve které se nacházím. Konečně jsem přestal přemítat nad tím, co jsem dělal doted', a začal myslet na to, že musím vyřešit problém, čemu nadále v životě věřit.*“ (NHK: 25)

V dnešní době už je slovo hikikomori velice známý termín a v případě potřeby není problém získat jakékoli informace. Po celém Japonsku existuje kromě sítě státních zdravotnických zařízení specializovaných na duševní zdraví obyvatel, a jiných státních zdravotnických zařízení, také poměrně velké

množství prefekturálních, městských, nebo soukromých poradních center a sdružení spolupracujících se zdravotnickými zařízeními, neziskových organizací a školních poradních center pro studenty, sdružení rodičů a podobných podpůrných skupin, která jsou schopná poskytnout informace, odbornou asistenci a pomoc celým rodinám, kterých se tento problém týká.⁴¹ V roce 2001 vydalo japonské ministerstvo práce a sociálních věcí směrnice týkající se podpory a asistence pro hikikomori a jejich rodiny.⁴² Již několik let poskytují některá zařízení a skupiny také službu, která má název „sestra/bratr na zapůjčení“ (*rentaru onésan/onísan*).⁴³ Taková sestra či bratr pak pravidelně navštěvují rodinu, radí rodičům a sourozencům, jakým způsobem reagovat a jak navazovat komunikaci se členem domácnosti, který se izoluje. Snaží se komunikovat i s ním, což bývá zpočátku obtížné, ale při pravidelných návštěvách se to většinou podaří.

O tento způsob dobrovolné práce mívají také zájem bývalí hikikomori, kteří chtějí své zkušenosti předávat ostatním, jako případ 13: *„Díky tomu, že mám zkušenost s hikikomori, si umím představit, jaké pocity daný člověk má a mohu je vyslovit za něj, a když se potom rodiče uklidní a pochopí, jak se cítí jejich dítě, a když vidím, že zase mají alespoň nějakou naději, říkám si, jak je to dobře. Když se rodiče uklidní, zmírní se zbytečný nátlak, který na dítě vyvíjejí. ... U případů hikikomori je časté, že cílem rodičů i dítěte je ‚zaměstnání‘, a jsou nešťastní, protože se jim to nedaří. Já jim říkám, aby tento cíl zmenšili.“* (NHK, 190-195)

Hikikomori je obdobím, které má na lidský život ohromný vliv, a to jak na jedince, tak i na jeho rodinu. Tento vliv nemusí být pouze negativní, právě naopak. Podle případu 1 je hikikomori obdobím, které přehodnocuje vztah rodičů a dětí, a kdy se mezi nimi utvoří nový vztah, což promění jejich domov k lepšímu. Umožní jim to se navzájem respektovat a jak rodiče, tak děti pak mohou být sami sebou. (NHK 23-24). Toto období tedy může změnit povrchní

⁴¹ seznam některých z nich: <http://www.khj-h.com/rinku.htm>

⁴² <http://www.cmh.ne.jp/shiryou/hikikomo.html>

⁴³ například: http://www.new-start-jp.org/Three_points_rental.php3

vztahy a nedostatek komunikace v rodině, což bývá problém i v mnoha jiných rodinách.

Případ 4 vnímá sice zkušenost s hikikomori částečně negativně z toho důvodu, že se obdobím izolace opozdil oproti svým vrstevníkům, ale na druhé straně vnímá pozitivně skutečnost, že díky tomu rychleji dospěl. Sice mívá i po návratu do společnosti lidí stále ještě vnitřní pocity nejistoty, ale rozhodnul se, že boj nevzdá, studuje dál a do budoucnosti má ambice. (NHK 47-48) Chtěla bych zdůraznit, že doba, o kterou se „opozdil“, jsou 3 roky, o které jsou jeho spolužáci na vysoké škole mladší, než je on sám. To poukazuje na to, jak moc silně je v japonské společnosti stále ještě zažitá představa o tom, v jakém věku je vhodné jít studovat, a pokud se člověk nějak liší, může mu to způsobovat nepříjemné pocity, které by v našem prostředí pravděpodobně neměl. Přitom, jak sám píše, na něj jeho spolužáci v tomto směru nepohlíželi s despektem, nedávali mu nic najevo, a zcela přirozeně se mezi ně začlenil. Proto se myslím dá říci, že takové obavy jsou stále častěji spíše anachronismem, který vzniká při výchově dětí. S postupem času důvody k těmto obavám mizí a nemají již tak pádné opodstatnění, hlavně mezi vysokoškoláky.

Případ 5 pak popisuje kladný význam hikikomori. Díky období izolace přestal být tolik zaujatý snahou dosáhnout společensky uznávaných pozic a začal být schopný myslet svobodněji a otevřeněji i vůči jiným způsobům života: „*Pochopil jsem, že na světě je mnoho různých druhů práce (obživy) a pro každou je nutné se naučit a osvojit si něco jiného. To je vlastně samozřejmé. Stydím se za to, že jsem si dřív myslel, že jen práce, kvůli které se musí jít na vysokou školu je dobrá.*” (NHK: 54) Práce a společenské postavení je často bráno jako záruka spokojenosti a případ 5 je do té doby vnímal jako jediný myslitelný způsob života.

Případ 6 mluví o významu introspekce v období hikikomori: „*...Mít čas na přemýšlení je další důležitá věc. Přemýšlením člověk pozná, kdo vlastně je, a co by měl dělat. Jen tak si může uvědomit vlastní identitu a odhalit směr, kterým by se měl ubírat. Já osobně chci žít bez toho, abych se zaobíral názory*

okolí (seken), či krátkodobým ziskem, chci žít s neustálým vědomím své vlastní identity.“ (NHK: 104) Při intenzivním styku s lidmi je takového cíle pro Japonce jistě těžké dosáhnout. Myslím si ale, že lidí, jako je případ 6, kteří si uvědomují potřebu udržet si vědomí vlastní identity, bude stále přibývat. U případu 6 vedly k rezignaci na skupinovou identitu a důvěru v ni otřesné zkušenosti, v první řadě se šikanou a posléze i s nepochopením okolí. Pro člověka s takovými zkušenostmi je přizpůsobení se ostatním

Případ 9 si je také vědom, co konkrétního mu zkušenost s hikikomori přinesla: *„Je toho hodně, co mi těch 5 těžkých roků dalo: Uvědomil jsem si, jak je důležité dělat něco, co člověka baví, jak je důležité se smát, jak je důležité si věřit, a spoustu dalších věcí. Nemyslím si tedy, že to byl ztracený čas. Byl to čas potřebný k tomu, abych opravdu poznal, jak důležité jsou tyto jednotlivé věci.*“ (NHK: 128)

Je vidět, že hikikomori díky této zkušenosti dojdou často v úvahách o tom, co je pro ně v životě důležité dál, než lidé, kteří takovýmto obdobím neprošli, a neměli tudíž ani příležitost zabývat se takovými otázkami a tématy. Životní strategie, které se jevíly jako optimální pro generaci jejich rodičů, pozbývají svoji účinnost a je třeba formovat jiné. I v našem prostředí je toto téma aktuální, dokonce se objevují i zprávy o novém vyučovacím předmětu „štěstí“, který zavedli v soukromé škole Německu, a ve kterém se děti samy snaží přijít na to, co je pro ně v životě důležité a díky čemu mohou být šťastní. (Respekt 12, 2007)

Z výpovědí jsem nabyla dojmu, že hikikomori mají potřebu setkávat se a komunikovat s lidmi, vůči kterým se mohou chovat naprosto otevřeně, podle svého přesvědčení (*honne*) a nemusí se jim nijak přizpůsobovat a přebírat jejich názory, předstírat souhlas a harmonii se skupinou (*tatema*). To je samozřejmě nejsnazší ve skupině lidí, kteří tuto potřebu sdílí. Určitá míra přizpůsobení se je pro existenci člověka ve společnosti samozřejmě nezbytná, ale jak jsem se již zmínila výše, v rámci skupin lidí v Japonsku je nutná míra přizpůsobení se ve srovnání s naším prostředím velká, a je zároveň i poměrně

přísnou podmínkou pro náležení do skupiny. Hikikomori se takovému přizpůsobení se brání, někdy možná až příliš, a to u nich způsobuje izolaci.

Závěr

Problém hikikomori je v první řadě problémem lidí, kteří nejsou schopni socializace. To může být způsobeno jednak charakterovými vlastnostmi jedince, jeho rodinným zázemím, způsobem výchovy a kombinací těchto faktorů, a důležitou roli přitom hraje skutečnost, že celá japonská společnost prodělává změny související se zintenzivňováním celosvětových sociálních, ekonomických a politických vztahů. V některých sférách se společnost vyvíjí a přizpůsobuje rychleji a v jiných pomaleji.

Situace může být pro mnoho lidí matoucí (zvláště pro ty citlivé a přemýšlivé), vyvolávat v nich pocit neuchopitelnosti a neovladatelnosti situace, nutí je zamýšlet se nad smyslem existence vlastní osoby i nad cílem směřování celé společnosti. V Japonsku, ale i v jiných zemích, má mnoho lidí podobné vnitřní problémy a rozpory, se kterými se potýkají hikikomori, ale vlivem jejich rodinného či společenského prostředí na tyto rozpory nereagují izolací.

Rodina a vzdělávací systém děti připravují na život ve společenském prostředí, jehož vlastnosti se však vývojem mění. Tím během mezigeneračních konfliktů vznikají nová pravidla a vývoj společnosti pokračuje. V oblastech, kterými jsem se zabývala ve své práci je s ohledem na problém hikikomori takový vývoj charakterizován:

1. V oblasti vývoje vztahu jedince a společnosti dochází ke zvětšujícímu se důrazu na individualizaci, kdy se v důsledku intenzivnější celosvětové výměny informací zvětšuje tendence uvědomovat si a prosazovat individuální zájmy, cíle a práva jednotlivce, oproti těm skupinovým. V japonské společnosti, kde jsou vůle, zájmy i identita jedince tradičně pevně usazeny ve skupině, do které jedinec patří, je proces individualizace velice složitý, neboť stojí v protikladu k dosavadnímu uspořádání japonské kolektivní společnosti. Jedinec vidí na jedné straně možnosti vlastního sebeurčení a vyvázání se z pout skupiny, na druhé straně stojí strach z izolace, kterou by odlišnost způsobila. U hikikomori vede doba strávená v izolaci od všech skupin často k tomu, že si jedinec uvědomí vlastní hodnoty, přestane se tolik řídit a upínat na názory,

přístupy a stanoviska, které jsou obecně považovány za adekvátní pro tu kterou situaci a období života. Když hikikomori při procesu opětovné socializace zjišťuje při setkání s jinými lidmi, kteří takovým obdobím také prošli, že ve svojí situaci a svém pohledu není sám, dokáže si vytvořit nové vztahy a prostředí pro život se opět rozšiřuje.

2. V oblasti hospodářského vývoje mají důsledky recese a poměrně velkých a náhlých hospodářských změn, ke kterým dochází od 90. let, mimo jiné dopad na pracovní trh, kde dochází k ústupu systému celoživotního zaměstnání. Lidé ztrácejí důvěru v jistou budoucnost, která jim při úspěšném průchodu vzdělávacím systémem byla po dlouhou dobu téměř zárukou. S dosažením vysokého stupně zabezpečení ekonomických potřeb lidí se rozděluje hlavní cíl směřování země, kterým byl v poválečném období hospodářský růst, a pozornost se přesouvá i na pocity osobního štěstí jednotlivých lidí. Proto, aby mohli lidé sledovat své osobní cíle, je na jedné straně potřeba oprostit se od vlivů dosavadních představ o tom, jak má dospělý člověk žít, jaké má vyznávat hodnoty a cíle, na druhé straně ale neexistuje jasná alternativa k doposud poměrně jednotné představě o těchto věcech. Potřeba respektovat odlišnost roste, a to jak vůči jiným lidem, tak vůči sobě samému. K hikikomori vede často také zdráhání přijmout sám sebe, abstraktní strach z vědomí vlastní odlišnosti od ostatních, nežli konkrétní problémy, které by z toho pro jedince teoreticky mohly plynout. To je však pochopitelné v prostředí, které lidi dlouho vedlo k jednotnosti a uniformitě.
3. Rodina prošla procesem přeměny z tradiční rozšířené rodiny na rodinu nukleární a ve velmi krátkém časovém období dnes dochází i k jejím dalším změnám. Pozůstatky dřívějších (konfucianismem ovlivněných) hodnot, jako jsou oddanost dětí rodičům (a úcta vůči rodinným předkům), činí kritické zhodnocení vlastních rodičů a různých stránek jejich způsobu výchovy poměrně obtížným úkolem. To během procesu dospívání znesnadňuje vyrovnání se s minulostí a

psychologické osamostatnění vlastní osoby od rodičů. Dále pak je to silný vztah matky a dětí (hlavně syna), pramenící z postavení matky v tradiční japonské rodině, které vedlo k vytvoření velice silného pouta k vlastnímu synovi. Tento vztah se částečně přenesl i do dnešní rodiny, a z toho důvodu je pro matku často nemyslitelné, aby své dítě, které je v situaci hikikomori, přestala žít. Hikikomori mají naopak tendenci svalovat vinu za své potíže na rodiče a dělá jim problémy přiznat si vlastní díl zodpovědnosti. Takovou situaci se často podaří vyřešit pomocí oboustranné dostatečné komunikace, přičemž důležitou roli hraje i asistence odborníků.

4. V japonské společnosti je kladen důraz na těsnost rodinné jednotky a je patrné velmi silné pouto mezi matku a dětmi, což vychází z „tradiční“ podoby japonské rodiny. Výchovou v rodině je podporován pocit závazku a závislosti na rodičích, kteří jsou velmi obětaví, existuje například představa o tom, že hlavním úkolem rodičů, který mají při výchově dětí, je ulehčování jejich situaci, sdílení jejich těžkostí, čímž nepřímo podporují závislost dětí i na úkor jejich osamostatnění a přispívají tak ke vzniku hikikomori.

Výchova mimo rodinu pak vede k identifikaci se skupinovými cíli a potřebami. Jeden z důvodů, proč v Japonsku existují hikikomori, děti odmítají školu a dospělí lidé dlouho zdráhají, či zcela odmítají vstoupit do zaměstnání, je právě tato nutnost přizpůsobit se ve velké míře požadavkům, které v současnosti, v důsledku demokratizace a individualizace, často přestávají mít svá opodstatnění. Tím dochází na jedné straně k potřebě vymezit se vůči skupině, na druhé straně ale není jasné, kde leží zdravá hranice mezi osobními a skupinovými potřebami. K vymezení se vůči skupině, individualizaci, se váže i povinnost být sám zodpovědný za svá rozhodnutí, která je v kolektivistické společnosti menší. Vyžaduje to i jistou dávku odvahy a rozhodnosti, a z tohoto hlediska je tedy snadnější řídit tím, co je v souladu s názorem většiny. V Japonsku, kde jsou navíc sankce za nesoulad se skupinou a strach z

těchto důsledků patrně větší než u nás, jsou často individuality, jedinci, kteří se od většiny nějak liší, nebo se jim nedaří se skupinou identifikovat, často odkázány k životu v izolaci.

Hikikomori vnímám jako problém lidí, na které doléhají důsledky všech těchto rozporuplných vlivů, a kterým se proto nedaří pro sebe definovat a zaujmout vlastní místo ve společnosti. V této práci jsem se věnovala těm vlivům a důvodům, které považuji z hlediska problému hikikomori za významné. Stav izolace přetrvává jednak z důvodu zcela přerušené, či nedostatečné komunikace s vlastní rodinou a okolním světem, a také díky materiální podpoře, kterou jim zajišťuje jejich nejbližší rodina. Bez možnosti navázání vztahu, který by uspokojoval jejich potřeby, je pro ně velmi těžké se z této situace dostat.

Seznam použité literatury

- Abe, Kinja: *Seken to wa nani ka*, Tokyo, Kodanša 1995 (20. vyd. 2004)
- Bauman, Zygmunt: *Individualizovaná společnost*, Praha, Mladá fronta 2004
- DeVos, George: *Socialization for Achievement*, University of California Press 1973
- Doi Takeo, *The Anatomy of Dependence: The Key Analysis of Japanese Behavior*, Tokyo: Kodansha International 1971 (2001)
- Giddens, Anthony: *Sociologie*, Praha, Argo 1999
- Kasahara, Jošimi: *Seinenki*, Tokyo, Čúkó šinšo 1977 (31. vyd 2003)
- Lebra, Takie Sugijama: *Japanese Patterns of Behavior*, University of Hawaii Press 1976
- Peak, Lois: *Learning to Go to School in Japan: The Transition from Home to Preschool Life*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1991
- Nagatomi, Natsue (ed.): *Kudó, Sadatsugu; Saitó, Tamaki: Gekiron! Hikikomori*, Tokyo, Potto šuppan 2001
- Nakane, Čie: *Tate shakai no ningen kankei*, Tokyo, Kodanša 1967 (109. vyd. 2004)
- Nakonečný, Milan: *Sociální psychologie*, Praha, Academia 1999
- Nakonečný Milan, *Základy psychologie*, Praha, Academia 2004
- Reischauer, Edwin: *The Japanese Today*, Harvard University Press 1999
- Sató, Naoki: *Seken no me*, Tokyo, Kóbunša 2004
- Saitó, Tamaki: *Hikikomoru šišunki*, Tokyo, Seiwa šoten 2002 (2. vyd., 2006)
- NHK Hikikomori sapóto kjanpén (ed. Saitó, Tamaki): *Hikikomori@NHK*, Tokyo, Nihon hósó šuppan kjókai 2004
- Saitó, Tamaki: *Šakaiteki hikikomori – owaranai šišunki*, Tokyo, PHP šinšo 1998 (29. vyd. 2004)
- Saitó, Tamaki: *Hikikomori bunkaron*, Tokyo, Kinokunija šoten 2003 (2. vyd. 2005)

Šinokura, Jutaka: *Hikikomoru wakamonači*, Tokyo, Asahi šinbunša 2002

Takagi, Šunsuke (a kol.): *Hikikomori*, Tokyo, Hihjóša 2002 (4. vyd. 2006)

Vogel, Ezra F.: *Japan's New Middle Class*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press 1963 (3. vyd. 1967)

Zielenzieger, Michael: *Shutting Out the Sun: How Japan Created Its Own Lost Generation*, New York, Random House Inc. 2006

Seznam elektronických zdrojů

Mijamoto, Mičiko: *Prolonged Transitional Period and Policy* (online), Ródó seisaku kenkjū, kenšū kikan:
http://www.jil.go.jp/english/documents/JLR07_miyamoto.pdf

Kosugi, R., Hori, Y., Nagasu M., Miyamoto M., Okita, T.: *Young People Transitional Crisis: Interview Survey for the Young Jobless and Freeters*:
<http://www.jil.go.jp/english/documents/JILPTNo6.pdf>

Francová, Hana: *Sociálně právní aspekty záškoláctví*, Katedra sociální práce a sociální politiky, ZSF JU České Budějovice:
http://www.prevence.net/Science/francova_01.pdf

Dzielinski, Michael J.: *Investigation into the phenomenon of acute social withdrawal in contemporary Japan*, research paper, University of Hawaii, Manoa 2003: <http://towakudai.blogs.com/Hikikomori.Research.Survey.pdf>

Monbu kagaku šó: *Heisei 18 nendo džidó seito no mondai kódó nado seito šidó ue no šomondai ni kan suru čósa*:
http://www.mext.go.jp/b_menu/houdou/20/01/08011111/001.pdf

Kósei ródó šó: *Džisacu šibó tókei no gaikjó*:
<http://www.mhlw.go.jp/toukei/saikin/hw/jinkou/tokusyuu/suicide04/>

Keisacučó seikacu anzenkjoku číkika: *Heisei 18 nen naka ni okeru džisacu no gaijó širjó*:
<http://www.npa.go.jp/toukei/chiiki8/20070607.pdf>

Kósei ródóšó kitaku: *Níto no džótai ni aru džakunenmono no džittai ojobi šiensaku ni kan suru čósa kenkjū*:
<http://www.mhlw.go.jp/houdou/2007/06/dl/h0628-1b.pdf>

Kokumin seikacu seisaku: Heisei 15 nen ban, kokumin seikacu hakušo: *Defure to seikacu – džakunen freeta no genzai* (online):

<http://www5.cao.go.jp/seikatsu/whitepaper/h15/honbun/index.html>

Kokuricu seišin šinkei sentá seišin hoken kenkjúšo šakai fukkibu: *Hikikomori taió gaidorain (saišúban) no sakusei cúči ni cuite*:

<http://www.mhlw.go.jp/topics/2003/07/tp0728-1.html>

NPO hónin zenkoku hikikomori KHJ oja no kai ni okeru džittai: *Hikikomori no džittai ni kan suru čósa hókokušo 4*:

<http://www3.pref.okinawa.jp/site/contents/attach/12185/hikikomori.pdf>

BBC News, world edition, 18. 2. 2002: Phil Rees: *Reporting from Japan for Correspondent*:

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/correspondent/2336883.stm>

Research Institute for Economy, Trade and Industry, 15. 6. 2007, Michael Zielenzieger: *Hikikomori and Other Patologies: A new approach to understand Japan's competitiveness challenge*:

<http://www.rieti.go.jp/en/events/bbl/07061501.html>

Mainiči Daily News, 10. 4. 2008: National News: *Average age of socially withdrawn people passes 30 for first time*:

<http://mdn.mainichi.jp/national/archive/news/2008/04/10/20080410p2a00m0na022000c.html>

Všechny výše uvedené elektronické adresy jsou aktivní k datu 9.5. 2008.